

חקר ועיון

עניני בין המצרים

וספר דברים

תשע"ט

2441

שנה לחורבן בית ראשון

1951

שנה לחורבן בית שני

תוכן הענינים

1	תאריכי הגלויות וחורבן ביהמ"ק.....
13	בית ראשון ובית שני החילוק במעלתן ובקדושתן.....
23	נס קיום עם ישראל בגלות.....
30	ספר דברים גדרו ושמותיו.....
30	משנה תורה.....
32	טעם וביאור "משנה תורה".....
35	סגנון אמירת ספר דברים.....
39	ספר הישר.....
39	ספר משה.....
40	סמוכין במשנה תורה.....

לעילוי נשמתו הטהורה של אדוני אבי מו"ר אהוב לשמים ואהוב לבריות.
כל ימיו ממשכימי קום ומעוררי השחר ליד הכותל המערבי שריד בית מקדשינו.
רודף צדקה וחסד. יגע ושקד על התורה בשלש סדרים מלאים ביום.
הרה"ג ר' יהושע העשיל בן הרה"ג ר' שלמה זלמן פרוש זצ"ל הכ"מ
עלה בסערה השמימה ביום שני כ"ז אדר ראשון תשע"ט

ת. נ. צ. ב. ה

זמני ותאריכי הגלויות וחורבן בית ראשון ובית שני ועוד צרות ישראל

הנה בעומדינו בימים הקשים והנוראים האלו שנקראים ימי 'בין המצרים' שבו אירעו בחודשי תמוז ואב לעם ישראל במשך הדורות, הרבה גלויות וחורבנות ושריפת בתי מקדשינו ותפארתנו, שכהיום בשנת **תשע"ט** הבית הראשון כבר נשרף ונחרב לפני **2441** שנים, והבית השני לפני **1951** שנים¹. וכן עוד הרבה צרות נוראות שאירעו במשך כל הדורות בחודשים אלו.

וכידוע מה שהאריכו חז"ל בגודל החיוב שעל כל אחד ואחד להתאבל ולבכות על החסרון הגדול של גילוי השכינה העצום והנורא שהפסדנו בחורבן בית המקדש, ובגודל צרות הגלות שבו אנו שרויין מזה כאלפיים שנה, וכמו שאמרו בירושלמי יומא [פ"א ה"א] **כל דור שאינו נבנה בית המקדש בימיו, מעלין עליו כאילו הוא החריבו**. וכן איתא במדרש תהלים [מזמור קלז], **ללמדך שכל דור שאינו נבנה בית המקדש בימיו, מעלה עליו כאילו החריבו, מאי טעמא, לפי שלא עשה תשובה**. וכן אמרו בגמרא תענית [ל ע"ב] **על הפסוק [ישעיה סו, י] שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה**. מכאן אמרו, **כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, ושאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה**. וכן בב"ב [ס ע"ב] **וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה**, שנאמר שמחו את ירושלים וגו'. וכן נפסק בטור ושו"ע או"ח סי' תקנד [סכ"ה], **וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה**².

ויש מדרש מופלא בזה במדרש תהלים [מזמור יז], **תני ר' שמעון בן יוחאי, משל לאחד שהיה מכה את בנו, ולא היה יודע הבן על מה הוא מוכה, לאחר שהכהו, אמר לו לך ועשה דבר פלוני שצויתך היום כמה ימים ולא השגחת בי. כך כל אותן אלפים שנפלו במלחמה בימי דוד, לא נפלו אלא על שלא תבעו בנין בית המקדש**.

1. ומצאנו לגדולי ישראל שהיו מונים בכל שנה בתשעה את מנין השנים לחורבן הבית המקדש, וכמו שמביא ביוסף אומץ חלק א דיני ערב תשעה באב [סימן תתעה], מנהגי לומר לבני ביתי בסוף סעודה המפסקת בשרבון לב, בעוונותינו עתה כך וכך שנים לחורבן בית מקדשנו. וכמדומני שגאון עירנו מ"ו מהור"ר עקיבא [פרנקפורטר] ז"ל, הדרשן הגדול שדרש בכל שבתות השנה, מנה שנות החורבן בכל דרשותיו שבשבת חזון. וכ"כ בספר כפתור ופרח [פרק נא], וכן אנו רגילים בארץ כנען להזכיר בקהל חשבוננו, כל ליל ט' באב מפני עגמת נפש. וכן נהגו בקהלות התימנים ועוד.

2. והמאירי בבית הבחירה תענית [שם], כל שנוהג ביום זה 'דרך מצוה מלומדה', ואינו מעורר את לבו להתאבל על ירושלים, אינו רואה בשמחתה. ואין צריך לומר שאין שוכחין את אבלותה לגמרי, אלא צריך לזכרה בכל שמחה ושמחה, ולמעט בכולן לזכירת החורבן, כדכתיב אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. אלא שאין עושים מזה יותר מדאי, בכדי שלא יהא הטבע יכול לסבלו, וכל שכן בצבור. שאילו במדת הדין אנו מודדין, היה לנו לגזור על עצמינו שלא נאכל בשר ולא נשתה יין, ונשגוף עצמנו בכל מיני סיגוף.

והלא דברים קל וחומר, ומה אם אלו שלא היה בית המקדש ביניהם, ולא נחרב בימיהם, נעשה להם כך, ונענשו על שלא תבעו אותו, **אנו שחרב בימינו, ואין אנו מתאבלים עליו, ולא נבקש עליו רחמים על אחת כמה וכמה**. לפיכך התקינו חסידים הראשונים, שיהיו מתפללים שלש תפלות בכל יום, והתקינו בו, אנא רחום ברחמין הרבים השב שכינתך לציון וסדר העבודה לירושלים. ותקנו בונה ירושלים ברכה בפני עצמה בתפלה, ובברכת המזון³.

ונפתח בדבריו הנוראים של היעב"ץ בסידורו בה' תשעה באב [בשער השלכת חלון ו' אות טו], **אלמלא לא היה אלא עון זה בידינו, שאין מתאבלין על ירושלים כראוי, די להאריך גלותינו**. והיא בעיני הסיבה קרובה היותר גלויה עצומה וחזקה, לכל השמדות המופלגות הגדולות הנוראות המבהילות הרעיונים אשר מצאונו בגלות, בכל מקומות פזורינו, על צוארינו נרדפנו. לא הונח לנו להרגיע בגוים עם שפלותינו ענינו ומרודינו. לפי שיצא האבל הלז מלבנו. בהיותינו שוקטים בארץ לא לנו, שכחנו את ירושלים ולא עלתה על לבבנו. על כן כמת מלב נשכחנו. מדור לדור נוסף יגון על יגונינו ומכאובינו. וכל אוהב אמת יודה לדברינו. וכאשר יוכיח הנסיון ביחוד ביום תשעה באב המר, מי ומי המתאבל ונאנח על חורבן הבית ושממות ארצנו, כראוי ממעמקי הלב, כמה דמעות נשפכות על זאת. ואין צריך לומר בשאר ימי השנה, אין זוכר ואין פוקד ואין דובר דבר ממנה, אפילו בחשבה לא בא זכרונה, כאילו מקרה היה לנו, עיי"ש עוד.

והחתם סופר בדרשות ח"ג [עמ' פג] אומר דברים מלהיבים, אין כחינו אלא בפינו ארשת לצעוק באבל מר ובכי ומספד שק ואפר יוצע לרבים וקריעת הלב, **כי נדמה בעינינו כאילו אנחנו יצאנו בגולה, דהרי בלילי פסח מצוה לשמוח כאילו אותנו הוציא משם, לעומת זה תהיה אבילות יציאתינו מירושלים כאילו אנחנו הוציא משם, וכאילו עינינו רואות הריגת חסידינו ופיזור בנינו וגלות שכינת תפארתינו, והריסת יסודות מקדשינו ושריפת היכלינו, ואנו יוצאים בגולה**. הלא במר נבכה ובכי רב נעורר זעקת שבר ונאקת חלל. גם כי ניתן אל לבבינו כי לא עונות אבותינו לבדם עשתה זאת, כי גם אנחנו חטאנו עם אבותינו, והחריבו הם נוה, ואנחנו הארכנו קצו⁴.

3. ובתנא דבי אליהו רבה [פרשה ד] איתא דבר נורא, כל חכם וחכם מישראל שיש בו דבר תורה לאמיתו, ומתאנח על כבודו של הקדוש ברוך הוא, ועל כבודו של ישראל כל ימיו, ומתאוה ומחמד ומצפה על כבוד ירושלים ועל כבוד בית המקדש ועל ישועה שתצמיח בקרוב ועל כינוס גלויות, מיד שורה רוח הקודש בדבריו בקרבו וכו', מכאן אמרו כל תלמיד חכם שעוסק בתורה בכל יום תמיד בשביל להרבות כבוד שמים, אין צריך לא חרב ולא חנית ולא רומח ולא כל דבר שיהיה לו שומר, שהקב"ה משמרו בעצמו, ומלאכי השרת עומדין לו סביב סביב וחרבות ביד כולן ומשמר אותו. [ועי' מה שהאריך בדבריו במסילת ישרים פי"ט].

4. ובדרשה כותב החתם סופר, דהנה רע ומר הוא חורבן בית אלקינו ושממות מקדשו, וכבר מלתינו אמורה כי **בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא מירושלים**, ועל זה ודאי ראוי לבכות מאין הפוגות.

ואחד מהדרכים להגיע לתכלית האבילות וגודל החסרון, הוא כשעומדים על עומק הדברים ומשמעותם, על ידי ידיעת סדר והשתלשלות המאורעות, האיך ומתי אירעו לפי זמניהם המדויקים בתנ"ך לפי הפסוקים ובחז"ל והמפרשים, ועי"ז רואים את עומק הדין והחשבון והמחשבה שהקב"ה מנהל אותנו גם בגלות הנורא הזה, וקורא הדורות מראש, הוא מגיד מראשית אחרית. [וכתב בזה בעל חובת התלמידים בספרו הכשרת האברכים פ"ז, כשתלמד תנ"ך תשתדל להשתתף בכל מאורעות הקודש שעברו, כאילו גם אתה היית אז כו', ויש הרבה מן המדרשים על פסוקים של התנ"ך המגלים יותר את המאורעות שהיו אז וכו'. ולא יהיו לך הפסוקים לבדם והענינים והמדרשים לבדם, שבשעה שאתה לומד מדרש רק הדרשות של המדרש במחשבתך, רק מהכל תעשה ענין אחד, כי באמת הכל ענין אחד, ולא ממדרש אחד, רק ממדרשים שונים, עיי"ש האריך הרבה בענין חשוב זה].

ונסדר הדברים בקיצור רב עפ"י המקורות בפסוקים ובחז"ל, ולפי סדר השנים של בריאת העולם בערך, [וכמובן שאפשר בכל פרט ופרט להרחיב ולהוסיף הרבה נקודות, אבל קצר המצע, ותן לחכם ויחכם עוד]. ונקודה שבעז"ה יהיה זה לתועלת עצומה להתבוננות והעמקה ולהבין בגודל האבילות והחורבן והגלות הארוך הזה, ובעז"ה נוושע במהרה בימינו.

[והדברים בנויים על הרבה מאוד מקורות מרז"ל ומהמפרשים ומסדר עולם רבה ומסדר הדורות ושארית ישראל ויוסיפון ועוד, ומצירוף וחיבור פרטים שונים, ואי אפשר לציין בכל דבר את המקור כי רבו מאוד].

ב אלפים תתקיב (2912) נולד שלמה המלך לאביו דוד המלך [בהיותו בן נח שנה]

ב אלפים תתקכד (2924) נפטר דוד המלך בהיותו בן שבעים שנה

ב אלפים תתקכד (2924) נהיה שלמה למלך בהיותו בן י"ב שנה (רש"י מלכים א ג, ז, ועיי"ש החשבון)

ב אלפים תתקכח (2928) בחודש אייר התחיל שלמה המלך [בהיותו בן טז שנה] לבנות את הבית המקדש הראשון, [וזה היה 480 שנים מיציאת מצרים, 440 שנים מכניסתם לארץ ישראל] (מלכים א, ו, א. ועיי"ש באברבנאל)

ב אלפים תתקלה (2935) בחודש חשון נגמר בנין הבית הראשון, שארכה בנייתו משך שבע שנים ברציפות (מלכים א, ו, לח, ועיי"ש במלבי"ם ואברבנאל)

ב אלפים תתקלו (2936) בחודש תשרי העלה שלמה את הארון וכל הכלים והכניסם במקומם בבית המקדש, ועשה חנוכת הבית גדולה מאוד וכו' [ואכלו אז ביום הכיפורים לכבוד חינוך הבית] יעו"ש (מלכים א, ח, א-ה)

ב אלפים תתקסד (2964) נפטר שלמה המלך בהיותו בן נ"ב שנה, ואחרי שמלך במשך 40 שנה על ישראל (מלכים א, יא, מב)

ואחריו מלך רחבעם בנו, ובימיו נתפלגה המלכות בין מלכי יהודה ובין מלכי ישראל, ורחבעם מלך על שבט יהודה, וירבעם מלך על עשרת השבטים. וממלכי יהודה מלכו במשך השנים 20 מלכים [וזה החל משנת ב' אלפים תתקסד (2964) עד ג אלפים שלח (3338)]. וממלכי ישראל מלכו 19 מלכים [החל משנת ב' אלפים תתקסד (2964) עד ג אלפים רה (3205)]⁵.

ב אלפים תתקסט (2969) בשנה החמישית למלכות רחבעם, עלה שישק מלך מצרים ויקח את כל אוצרות בית ה' ואוצרות שלמה המלך (מלכים א, יד, כה-כו)

ג אלפים סא (3061) המליך יהוידע הכהן את יהואש בן אחזיהו [כשהיה בן שבע שנים, אחרי שהיה מוחבא בקודש הקדשים במשך שש שנים], ומלך 40 שנה. וכשמת יהוידע הכהן עשו אותו שרי יהודה לעבודה זרה, והשתחוו לו, ואז הנביא זכריה בן יהוידע הכהן⁶ הוכיחם ומחה כנגד זה, והרגוהו בציווי המלך בחצר בית המקדש (דברי הימים ב, יז-כב. מלכים ב, יב, כ-כב ובמפרשים).

[ומאז] עד חורבן הבית דהיינו במשך כ-250 שנה, היה דם זכריה עומד בחצר בית המקדש ורותח, עד שבא נבוזראדן ונקם בעם ישראל על זה באופן מחריד כידוע באיכה 'אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא' ובקינות ובמדרשי חז"ל באריכות⁷, והדברים מבהילים מאוד].

ג אלפים קפז (3187) בימי מלכות פקח בן רמליהו, פלאסר מלך אשור כבש את ארץ נפתלי דן וזבולון, והגלה השבטים האלו לאשור⁸ (מלכים ב, טו, כט. רש"י שם יז, א)

ג אלפים קצה (3195) פלנסר ופול מלכי אשור הגלו לשבטים שבעבר הירדן, ראובן וגד וחצי שבט מנשה ללחלח וחבור (דברי הימים א, ה, כו. רש"י מלכים שם. ועי' באיכ"ר פתיחתא ה במחלוקת איזה שבט גלה תחילה)

ג אלפים קצה (3195) באותה שנה מרד הושע בן אלה במלך אשור ונמשך מרידתו תשע שנים (מלכים ב, יז, א וברש"י)

ג אלפים רב (3202) עלה שלמנאסר [והוא סנחריב, ונקרא בכמה שמות] מלך אשור על הושע בשנה השביעית למלכו [ובשנת הרביעית למלך חזקיהו] וצר על שומרון במשך שלש שנים, וכבשה בשנה השלישית שהיא ג' אלפים רה (3205), ומשם הגלה

5. ובכל זה רבו הפרטים מאוד על כל מלך ומלך כמה ומתי מלך ומעשיו, אבל זה לא שייך לעניינינו כאן, ורק הבאנום בקיצור. הנוגע להמשך

6. בספר יוחסין מונה לנביא זכריה כאחד ממוסרי ומקבלי הדורות בשלשלת הדורות, והוא היה המקבל הי"א. והנביא הושע קיבל ממנו.

7. ורש"י בסנהדרין ז ע"א ד"ה ולא כתב דכל חורבן בית המקדש בא בגלל הריגתו של זכריה.

8. ויש ראשונים שאומרים שאז הגלה גם לשבטים שבעבר הירדן.

את כל עשרת השבטים לסמבטיון⁹, ואז נשארו בארץ ישראל רק שבט יהודה [ושבט בנימין טפל אליו ונכלל עמו, רד"ק], והמלך היה חזקיהו. וזה היה 152 שנה לפני חורבן הבית. ובזה התחיל גלות עשרת השבטים עד היום הזה¹⁰ (מלכים ב, יז, א. יח, ט-י).

[ג אלפים ריג (3213) בשנה י"ד למלכות חזקיהו אז אירע הנס הגדול של הריגת המחנה הגדול של סנחריב מלך אשור]

ג אלפים רפה (3285) התחיל יאשיה המלך הצדיק למלוך על יהודה, ושרף כל הע"ז וחיוק ופיאר את בית המקדש (מלכים ב כב).

ג אלפים שג (3303) בשנת יח למלכות יאשיהו אז מצא חלקיהו הכהן גדול את ספר התורה והתוכחות וכו', והלכו אל חולדה הנביאה, וניבאה על החורבן, [ושיאשיהו ינצל]. וכתבו הרד"ק והאברבנאל [מ"ב כב, יד], בימי יאשיהו נבאו שלשה נביאים, והם ירמיהו, וצפניה, וחולדה הנביאה, ואמרו חכמינו זכרונם לברכה שירמיהו היה מנבא בשווקים, וצפניה בבתי כנסיות, וחולדה אצל הנשים.

ג אלפים שטז (3316) נהרג יאשיה במלחמה עם פרעה נכה, ויהויקים בנו מלך תחתיו (מלכים ב, כג, לד-לו)

ג אלפים שיט (3319) בשנת ד' ליהויקים מלך נבוכדנאצר בבבל. ובשנת ג אלפים שכ (3320) כבש את יהויקים ויהי לו לעבד שלש שנים (מלכים ב כד, א-ב)

ג אלפים שכ (3320) מרד יהויקים בנבוכדנאצר למשך שלש שנים. ובירמיה [כה א] ניבא בשנה ההיא על הפורענות הגדולה וחורבן בית המקדש שעתיד לבא עליהם, [ובפסוק ג אומר, מן שלש עשרה שנה ליאשיהו ועד היום הזה, זה שלש ועשרים שנה¹¹ היה דבר אלי ואדבר אליכם אשכין ודבר ולא שמעתם. וכתב רש"י שם, שבאותה שנה שנתחתם גזר דינם שיגלו ושישתו כוס החמה, כמו שאמור בענין קח את כוס וגו', וקודם גזר דין אמר לנביא להוכיחם, אולי ישובו ולא יתחתם גזר דינם].

9. ובבראשית רבה פרשת ויצא [עג ו] איתא, א"ר יהודה ב"ר סימון לא למקום שגלו עשרת השבטים, גלה שבט יהודה ובנימין, עשרת השבטים גלו לפניו מן נהר סמבטיון, שבט יהודה ובנימין מפוזרים בכל הארצות. ובילקוט שמעוני שיר השירים [רמז תתקפה] אף ערשנו, אלו עשרת השבטים שגלו לפניו מנהר סמבטיון, שעתידין גלות יהודה ובנימין לילך אצלם להביאם, כדי שיזכו עמהם לימות המשיח ולחיי העולם הבא, שנאמר בימים ההם ילכו בית יהודה וגו', בפאת מטה ובדמשק ערש. ועי' בסנהדרין קי מחלוקת אם עשרת השבטים עתידים לחזור או לא. וידוע בהסטוריה מה שהיו מגדולי ישראל ששלחו שלוחים והשקיעו הרבה כוחות לחפש את עשרת השבטים ולהחזירם ואכמ"ל.

10. ובמגילה יד ע"ב אמרו שירמיה הנביא החזיר את עשרת השבטים למקומם בזמן מלכות יאשיהו, אבל בסנהדרין קי ע"ב אמרו דאין עשרת השבטים עתידין לחזור, והתוס' בערכין לב ע"א אמרו דרק מקצתן החזיר ירמיה, ואכמ"ל בענין זה.

11. וביאר רש"י שם, יאשיהו מלך שלשים ואחת, צא מהם שנים עשרה שנה, נשארו תשע עשרה וארבע של בנו, הרי שלש ועשרים. ועיין רד"ק מלכים ב כד א, באריכות את כל החשבון.

ג אלפים שכז (3327) עלה נבוכדנאצר בשנת שמונה למלכו, עוד הפעם לירושלים וכבש את יהויקים וגררו לבבל ומת בדרך, וכן לקח עמו חלק גדול מכלי ואוצרות בית המקדש לבבל, והמליך את בנו יהויכין תחתיו, ומלך שלשה חדשים, ואח"כ בא נבוכדנאצר על ירושלים וכבשה, ולקח את יהויכין וכל השרים והגבורים, וכל החרש והמסגר [חכמים גדולים בתורה, רש"י] (מלכים ב, כד ב-טז)

ג אלפים שכז (3327) המליך נבוכדנאצר את צדקיהו למלך על ירושלים, ומלך 11 שנה (מלכים ב, כד, יז-יח)

[ובשנת ג אלפים שלב (3332) אז ניבא יחזקאל את נבואתו (רש"י יחזקאל מ, א. ובסנהדרין צב ע"ב ד"ה ונילף)]

ג אלפים שלו (3336) בשנה התשיעית למלכו [והוא בשנה יז למלכות נבוכדנאצר] מרד [נתן ה' בלבו שימרוד בכדי שיגלה, רש"י] צדקיהו במלך בבל. ובחודש טבת בעשרה בטבת בא נבוכדנאצר לירושלים ויצור עליה¹² עד שנת **ג אלפים שלח (3338)** בט' תמוז¹³ אז נבקעה העיר מחמת הרעב, וברחו כל החיילים, וצדקיה ניסה לברוח דרך מערה ליריחו ותפסוהו והוליכוהו בשבי לבבל, [רש"י כה, ד]. ועוורו את עיניו ושחטו בניו (מלכים ב, כה, א-ז. ירמיה נב א-טו)

ג אלפים שלח¹⁴ (3338) בשבעה בחודש אב בא נבוזראדן רב טבחים לירושלים ונכנסו אויבים להיכל, וכלשון הגמרא בתענית [כט ע"א], בשבעה נכנסו נכרים להיכל, ואכלו וקלקלו בו שביעי שמיני, ותשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור, והיה דולק והולך כל היום עשירי באב כולו¹⁵. והוא שריפת הבית הראשון שכהיום בשנת **תשע"ט** הוא כבר **2441** שנים לשריפת בית אלהינו הראשון בית קדשנו ותפארתנו. [ובגמרא שם, כשחרב בית המקדש בראשונה אותו היום ערב תשעה באב היה, ומוצאי שבת היה, ומוצאי שביעית היתה, ומשמרתה של יהויריב היתה, והלויים היו אומרים שירה ועומדין על דוכנם. ומה שירה היו אומרים, וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם. ולא הספיקו לומר יצמיתם ה' אלהינו, עד שבאו נכרים וכבשום, וכן בשניה]. והוא אחרי שהבית ראשון עמד על תילו מיום הבנותו ע"י שלמה המלך סך של ארבע מאות ועשר שנים, כדלעיל.

12. ועל זה תקנו את **צום העשירי**, שהיה התחלת הפורענות. ובזמן המצור וכמה שנים צר על צדקיה יש כמה סתירות בחז"ל ודנו בזה המפרשים.

13. וזה בבית ראשון, אבל בבית שני הובקעה העיר בשבעה עשר בתמוז, אבל בירושלמי גריס דגם בבית ראשון הובקעה העיר בשבעה עשר בתמוז, ועיין תוס' ר"ה יח ע"ב ד"ה הובקעה.

14. ויש פתגם שהובא בהרבה ספרים, שאמר הצרפתי, **ב' אלפים רל"ח לירידה. ב' אלפים תמ"ח לפקידה. ב' אלפים תפ"ח לכניסה. ג' אלפים של"ח להריסה**. דהיינו שברל"ח ירד יעקב אבינו למצרים, ובתמ"ח נפקדו ויצאו ישראל ממצרים, ותפ"ח נכנסו ישראל לארץ ישראל נהרס חרב הבית הראשון.

15. והנה בגמ' גיטין נז ע"א וע"ב שבו מתואר באריכות את הריגות נבוזראדן בעם ישראל בגלל רתיחת דמו של זכריה שרתח זה 525 שנה בחצר העזרה, ולא נזכר שם שריפת ההיכל, אבל בסנהדרין צז ע"א שם משמע דכל זה היה אחרי שכבר הדליק את האש בבית המקדש לשרפו, וצריך בירור בזה.

והגלה נבזרדאן את כל העם לבבל ואת כל כלי המקדש. והשאריר מדלת העם בירושלים ובראשם גדליה בן אחיקם.

ג אלפים שלט (3339) בג' תשרי¹⁶ נהרג גדליה בן אחיקם ע"י ישמעאל בן נתניה, [ובמצודת דוד שם, בעבור זה הרג לגדליהו בחשבו שאליו ראוי הממשלה כי הוא מזרע המלוכה ולא לגדליה]. ועל זה נתקן ע"י חז"ל לצום בג' תשרי ונקרא 'צום גדליה', צום השביעי, כדאיתא בגמרא ראש השנה [יח ע"ב], צום השביעי – זה שלשה בתשרי, שבו נהרג גדליה בן אחיקם. ומי הרגו, ישמעאל בן נתניה הרגו, ללמדך ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלהינו. וכלשון הרמב"ם הלכות תעניות [פ"ה ה"ב], ונכבית גחלת ישראל הנשארה וסיבב להתם גלותן¹⁷. (ירמיה מ-מב, מלכים ב כה,

כב-כה)

ומשנת ג אלפים שלח (3338) התחילו מנין שבעים שנות גלות בבל, עד שנת ג אלפים תח (3408), ואז בדיוק במלאות השבעים שנה התחילו ברשות דרויש [בן אסתר ואחשורוש, שמלך בהיותו בן ז' שנה] לבנות את בית המקדש השני בכד לחודש אלול¹⁸ (חגי א, טו), ובשנת ג אלפים תיב (3412) נגמר בנין הבית שני (עזרא ו, טו). ובשנת ג אלפים תיג (3413) עלה עזרא הסופר [הכהן גדול¹⁹] עם חלק גדול מעם ישראל שהיו בגלות בבל לירושלים²⁰.

16. באבן עזרא זכריה ח, יט, וכן ברד"ק ירמיה מא, א כתבו דבאמת כבר נהרג גדליה בראש השנה, ומשום היות קבעו התענית למוצאי החג. ועי' עוד מ"ש בטורי אבן בר"ה שם.

17. ובסדר קדימת הגלויות כתב האברבנאל בהקדמה למלכים דבר נפלא מאוד, בסדר הגלויות וקדימתם, ראוי שתדע כי כמו שבהפסד הכחות הטבעיות חיוניות ונפשיות, יפסדו ראשונה מן האברים היותר רחוקים מן הלב, ואחר כן מהיותר קרובים אליו, והאחרון אשר יפסד הוא הכח אשר בלב. ככה בגלויות האלה הוגלו ראשונה מלכי ישראל, ואחר כן מלכות יהודה. וגלו ראשונה ממלכות ישראל אותם השבטים אשר היו מעבר לירדן, ראובן וגד וחצי שבט מנשה, שהיו בערך האברים היותר רחוקים מן הלב שהוא בית המקדש, ואחריהם עיון ואבל בית מעכה ושאר הערים וכל ארץ נפתלי שהיו יותר קרובים אליו, ואחריהם שומרון ובנותיה שהיו יותר קרובים ללב הקדושה, ואחריהם גבורי ירושלים היושבים בתוכה. ובסוף הגלויות, בית קדשנו ותפארתנו שהיה בערך הלב היה לשריפת אש, כי שם היה מקור החיים וההצלה. ואמנם גלות גדליה בן אחיקם היה כדמות החום הנשאר אחר המות באברים זמן מועט שיפסד אחר כך, וכמו שיקרה כשיחתכו יד האדם ותפול ארצה שתתנועע זמן מועט, עד שתצא ממנה הרוח החיוני כולו, ואז יפסקו תנועותיה ותמות, ככה היה ענין העם אשר נשאר עם גדליה בן אחיקם בקיומם זמן מועט עד שנתפזרו.

18. ועי' מה שהאריך החזון איש באו"ח סי' קמ בכל החשבונות האלו, ובתו"ד כתב דבכד באלול התחילו לסתת באבנים, אבל עיקר יסוד הבית היה בכ"ד כסלו תט כדכתיב חגי ב, יח, מ"מ קודם תשרי כבר הובטחו מאת ה' ע"י חגי הנביא על הצלחתם, וכבר קרבו למלאכה. ועי"ש שמאחר את כל התאריכים האלו בשנה אחת מאוחר יותר, ומאריך שם הרבה בנוגע למנין השמיטים והיובלות.

19. ובכל עניני עזרא וגדולתו ואם היה כהן גדול ופעולותיו ומעשיו הגדולים אכמ"ל בזה.

20. ובאותו זמן היו חכמי ישראל שנקראו בשם 'אנשי כנסת הגדולה' שהם העמידו סדרי הדת והתורה ונוסח התפלות על מכונם, וכמ"ש המאירי בריש מס' אבות בפתיחה, שהיו בעת החורבן חכמים גדולים עד להפליא החרש והמסגר, דניאל חנניה מישאל ועזריה [ונחמיה] בן חכליה ישוע שריה רעליה מרדכי זרובבל, והרבה כיוצא בהם, והם הנקראים אנשי כנסת הגדולה, ואז נבנה בית שני, ועברו מן השנים בבנינו ג' אלפים ות"ח שנה, שהרי ע' שנה עמדו בגלות בבל, וכשתוסיפם על ג' אלפים ושל"ח שבידך מבריאת העולם עד חורבן בית ראשון,

[ובתוך השבעים שנים האלו היה כידוע טעותו של בלשצר שחשב שנגמרו בשנת ג אלפים שפח (3388) ובגלל זה נהרג. ובשנת ג אלפים שצג (3393) התחילה מלכות אחשורוש שמלך 14 שנה, ובשנות ג אלפים תד-תה (3404-5) קרה אז הנס הגדול של פורים, ומת אחשורוש בשנת ג אלפים תז (3407) [וכבר הארכנו בכל הפרטים האלו בזה בחוברת פורים ואכמ"ל]

[ובהבדלים שהיו בין בנין הבית הראשון לבית עיין לקמן באריכות במאמר מיוחד]

ג אלפים תמב (3442) יצא אלכסנדר מוקדון מלך יון ונלחם עם דרויש והרגו בשנת ג אלפים תמח (3448), ומאז שלטה מלכות יון, [ורצה להחריב את בית המקדש השני שנבנה ע"י דרויש, ושמעון הצדיק עצר בעדו, כמסופר באריכות ביומא סט ע"א, ועי' בהערה מהמאירי].

ומג' אלפים תמב (3442) שלטה מלכות יון בעולם במשך 180 שנה עד שנת ג אלפים תרכב (3622), וכמ"ש חז"ל במס' ע"ז [ט ע"א], מלכות פרס בפני הבית שלשים וארבע שנה, מלכות יון בפני הבית מאה ושמונים שנה. ועשו הרבה צרות וגזירות משונות על עם ישראל, והם גזירות היונים הידועות [וכמו שהארכנו בחוברת חנוכה ברשימת הגזירות הקשות וזמניהם שהתחילו כנראה בשנת ג אלפים רי (3610)], והרבה מבני ישראל התיוונו ונתקלקלו אז, ואז בשנת ג אלפים תרכב (3622) קמו החשמונאים בראשות מתתיהו ובניו ולחמו במסירות נפש עצומה עם היונים, וה' עזרם ונצחום וכבשום [בשיתוף עם הרומאים עי"ש בע"ז ח ע"ב²¹], ואז היה הנס חנוכה הגדול, ומאז מלכו החשמונאים וכמ"ש בע"ז שם, מלכות חשמונאי בפני הבית מאה ושלוש,

יהיו ג' אלפים ות"ח, ואז נסתלקה הנבואה לרוב טרדותינו במלחמות המונעות השלימות במקצת. והוא אצלי הרמוז לקצת דברים האמור עליהם במס' יומא כ"א ב', שהיו חסרים מבית שני, אלא שנקרא עדיין זמן אנשי כנסת הגדולה מעט זמן, והוא בתחילת בית שני כל ימי עזרא שהיה כהן גדול ראשון לבית שני. וכל ימי שמעון הצדיק שהיה ג"כ כהן גדול אחר עזרא, והוא היה ממוצע בין זמן אנשי כנסת הגדולה לזמן חכמי התלמוד, דהיה אחרון לאנשי כנסת הגדולה, וראשון לחכמים. והיה בזמן אלכסנדר שהשמיד מלכי פרס בשנת ארבעים לבנין בית שני, והוא שבשנת ל"ד לבנין הבית שנבנה במלכות דרויש מלך פרס, יצא אלכסנדר מלך יון למלחמה על דרויש, והתחיל בכיבוש מלכותו, ובאותה שנה כיבש עילם המדינה שהיתה ראש למלכות פרס. ובשנת ארבעים לבנין מלך בכל פרס, ואז נשתקע שם מלכות פרס והתחיל מלכות יוונים, ובקש להשמיד ירושלים ובית המקדש בשנת ארבעים לבנינו, ויצא לפניו שמעון הצדיק [יומא ס"ט א']. והוא היה בן יהושע בן יהוצדק, וכשראהו הדרו ונשאו, מפני שדמות דיוקנו היה רואה לפניו במלחמות ונוצח, והשלים עמו, והתנה שיהיו מונים שטרותיהם לתחילת מלכותו שהוא ש"פ שנה קודם החורבן. וכ"כ בהקדמת הרמב"ם למשנה, אנשי כנסת הגדולה, והם חגי זכריה ומלאכי ודניאל וחנניה ומישאל ועזריה ועזרא הסופר ונחמיה בן חכליה ומרדכי וזרובבל בן שאלתיאל, ועם אלו הנביאים תשלום מאה ועשרים זקן מן החרש והמסגר ודומיהם, וגם הם עסקו בעיון כמו שעשו קודמיהם וגזרו גזרות ותקנו תקנות, ואחרון אותה החבורה הטהורה, הוא ראשון לחכמים שנזכרו במשנה, והוא שמעון הצדיק, והוא היה כהן גדול באותו הדור. ויש עוד הרבה להאריך בזה.

21. ובגמ' שם שעשו הסכם ביניהם שאם המלך יהיה מישראל אז המושלים יהיה מהרומיים, ואם לא להיפך, ובמשך 62 שנה עמדו הרומיים בהסכם, ואח"כ הפרו את ההסכם והתחילו להציק לישראל בגזירותיהם. וזה מה שנאמר שם בגמ', מאה ושמונים שנה קודם שנחרב הבית, פשטה מלכות הרשעה על ישראל.

מלכות בית הורדוס מאה ושלש. דהיינו יוצא שנס חנוכה היה 214 שנה לפני חורבן הבית השני [בדיוק באמצע שנות הבית השני].

ג אלפים תרמח (3648) [דהיינו 180 שנה לפני חורבן הבית] התחילו הרומיים לגזור לאט גזירות ולהציק את עם ישראל.

ג אלפים תשכה (3725) הרג הורדוס את כל בית חשמונאי והוא נהיה המלך, ובית הורדוס מלכו במשך 103 שנה עד לחורבן הבית השני, שהיה בימי אגריפס המלך שהיה ממלכי הורדוס²².

ג אלפים תתכח (3828) אז בא טיטוס על ירושלים, וכמבואר בארוכה בפרק הניזקין ובמדרשי איכה וביוסיפון את כל הגזירות והצרות והסיפורים הנוראים וכל מהלך הדברים הידועים, ובשבעה עשר בתמוז הובקעה העיר, ובתשעה באב נחרב ונשרף בית קדשנו ותפארתנו בפעם השניה, אחרי שעמד על תלו במשך 420 שנה, והוא כהיום בשנת **תשעט** הוא כבר 1951 שנים לשריפת בית אלהינו. וירב בבת יהודה תאניה ואניה.

ג אלפים תתפכ²³ (3880) 52 שנה אחרי חורבן בית המקדש, אחר החורבן נתכנסו חיל גדול מישראל בביתר, ומלך גדול מישראל מלך עליהן, ושמו בן כוכבא [כוזיבא], וטעו בו הרבה מחכמי ישראל, וגם ר' עקיבא נושא כליו היה [כרמב"ם פי"א ממלכים ה"ג], ואמר עליו שהוא משיח. והצליח במלחמות גדולות נגד הרומיים ג' שנים ומחצה, עד שלבסוף ע"י חטא הדור, וגם חטאו שהרג לר' אליעזר המודעי דודו, כבשוהו הרומיים ע"י האדרינוס קיסר שחיק טמאי [כירושלמי הנ"ל, ובסנהדרין דצ"ג ב' לכאורה משמע שהסנהדרין הרגוהו], ונהרגו עמו במלחמה תק"פ אלפים מישראל, מלבד מיליאן ומאה אלף שנהרגו בזמן חורבן הבית (לשון התפארת ישראל ביכין מסכת תענית פ"ד מ"ו). ועל זה אמרו בירושלמי [סוכה פ"ה ה"א], כשחרבה ביתר 'באותה השעה נגדעה קרן ישראל' ועוד אינה עתידה לחזור למקומה עד שיבוא בן דוד²⁴.

וחורבן ביתר היה גם כן ביום תשעה באב, כמ"ש הרמב"ם [תענית פ"ה ה"ג], ותשעה באב וחמשה דברים אירעו בו: נגזר על ישראל במדבר שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשנייה, ונלכדה עיר גדולה וביתר שמה, והיו בה אלפים ורבבות מישראל, והיה להם מלך גדול, ודימו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא המלך המשיח, ונפל ביד גוים ונהרגו כולם, והיתה צרה גדולה כמו חורבן המקדש.

22. ואיתא בב"ב [ג ע"ב] שהרג את כל חכמי ישראל על שלא נתנוהו למלוך, והשאיר רק את בבא בן בוטא, ואח"כ נתחרט שהרגם וביקש כפרה, ואמר לו בבא בן בוטא שיעסוק באורו של עולם ויפאר את בית המקדש, וכן עשה ונהפך להיות הבנין הכי יפה בכל מלכות רומי.

23. ויש דעות אחרות בזמנים של מרד בר כוכבא וחורבן ביתר ואכמ"ל.

24. ואח"כ לא נתנו הרומיים לקברם במשך שבע שנים, והיה נס גדול שלא הסריחו במשך כל הזמן, וכשנתנו אח"כ רשות לקברם, אז תקנו לכבוד זה ברכת הטוב והמטיב בברכת המזון.

ויום תשעה באב כבר אמרו חז"ל שהיה יום מיועד לפורענות מאז חטא המרגלים, וכמ"ש בתענית [כט ע"א], ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא [במדבר יד, א]. אמר רבה אמר רבי יוחנן, אותה לילה ליל תשעה באב היה, אמר להם הקדוש ברוך הוא, אתם בכיתם בכיה של חנם, ואני קובע לכם בכיה לדורות. ומאז אירעו בו הרבה דברים רעים לישראל וכמ"ש חז"ל [שם כו ע"א], בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשניה, ונלכדה ביתר, ונחרשה העיר²⁵.

ובמשך הדורות אירעו עוד הרבה גזירות ודברים רעים לישראל באותו יום מר ונמהר של תשעה באב, ונביא כמה מהם הידועים.

בשנת ה אלפים רנב (5252) בתשעה באב היה הגירוש הנורא של יהדות ספרד, וכמ"ש האברבנאל הושע [פ"ה], הלא ידענו שכל צרות ישראל וחורבנם היו בחדש אב, וביום ט' באב גזירת המרגלים, בט' באב חורבן בית ראשון, בט' באב חורבן בית שני, בט' באב חורבן ביתר, בט' באב חרב טורנוספוס את ההיכל, בט' באב חרבן כנסיות אלכסנדריא שהיתה יותר גדולה מביתר בט' באב, וכמה משאר החורבנות והשמדות היו באותו היום. ומה אוסיף עוד לדבר, והנה זה השמד האחרון אשר כילנו ואשר דמה לנו מגירוש גלות ירושלם אשר בספרד, גזרו מלכיה ושריה לשלשה חדשים, ויום האחרון אשר בו נחתם גזר דינם היה יום ט' באב שנת מזר"ה ישראל יקבצנו, בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מכל ארצות ספרד, והוא מה שיוכיח ויאמת פירוש הקדמונים אשר פירשו עתה יאכלם חדש את חלקיהם [הושע ה, ז], שענינו באמת הוא שאותו חודש המעותד לצרות ישראל, הוא יאכלם בחורבן בית ראשון ובחורבן בית שני, וגם את חלקיהם שהם אנשי הגלות בארצות מגורותיהם, כי גם שם לא הונח להם בחודש ההוא, וכמו שנאמר על זה בחדשה ימצאונה.

וכן גירוש המפורסם של יהודי אנגליה היה ביום תשעה באב.

והתחלת המלחמה של מלחמת העולם הראשונה בשנת ה אלפים תרע"ד (5674) התחילה בתשעה באב, ועוד הרבה גירושים וכל מיני צרות איומות על עם ישראל שאירעו ביום זה, ועוד נרחיב אי"ה בזה בכל מיני צרות וגזירות וגירושים שהיו לעם ישראל במשך השנים בהזדמנות אחרת.

והמשגיח רבי אליהו דסלר זצ"ל במכתב מאליהו [ח"ב מאמר חודש אב עמוד 48] כותב בזה הרגשה נפלאה מאוד, ומפליא הדבר עד כמה רואים את יד ה' המנהיגה והמסבבת במשך הדורות, מאורעות היסטוריים כבירים קרו באותו היום,

25. כתב הרמב"ם תעניות [פ"ה ה"ג], ובו ביום המוכן לפורענות, חרש טורנוסרופוס הרשע ממלכי אדום את ההיכל ואת סביביו לקיים [ירמיה כו, יח] ציון שדה תחרש. ובסדר היום [סדר תשעה באב], נחרשה העיר והוא ירושלים ע"י מלך אחד רשע ממלכי ארם טורנוסרופוס הרשע שחיק טמא, וחרש את ההיכל כולו את כל סביביו מקנאה ותחרות על אותו מקום מקודש. [ועי' בב"ח או"ח סי' תקמט].

חורבן בית ראשון, חורבן בית שני, גירוש היהודים מאנגליה, גירוש ספרד, מלחמת העולם הראשונה, כולם חלו בתשעה באב. ואמר אחד מחכמי ההסטוריה, שְׁלוֹ ידע הרודן הספרדי כמה אמונה ובטחון הוא נוטע בלב היהודים בגרשו אותם בתשעה באב, שראו על ידי זה שרק יד ה' היא המכוונתם והמוליכתם גם בעת צרתם, ושתכלית נעלה ונשגבה להם גלותם, היה מתחרט על מעשיו²⁶.

ויהי רצון שיאמר הקב"ה לצרותינו די ויגאלנו מן הגלות הארוך הזה, ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים במהרה בימינו ונזכה לראות כבוד ה' וביתו בתפארתו ובשלימותו, והיה ה' למלך על כל הארץ. ונזכה בעז"ה כמ"ש החתם סופר בדרשות [ח"א צא ע"ב], כשיזכנו ה' וישמחנו, לא נשמח בריבוי הטוב אז, אלא נספר ונזכור אשר סבלנו זה אלפיים שנה, ותלי"ת הכל עבר עלינו, ואנחנו חיים וקיימים בעבודתו ויראתו, זאת תהיה שמחתנו.

[ובהזדמנות זו נציין ממש בקיצור את המשך הדורות מאחרי החורבן בכדי לדעת את המשך מסירת התורה מדור לדור, שזה אחד מגודל פלאות תמים דעים, ויש הרבה להאריך בזה.

תקופת הנביאים ומלכות יהודה וישראל היתה משנת ב אלפים תתקסד (2964) עד ג אלפים תמח (3448), דהיינו משך של 484 שנה

תקופת התנאים היתה ונמשכה מאמצע בית שני שנת ג אלפים תמח (3448) עד שנת ג אלפים תתקפ (3980), וחתימת המשנה ע"י רבינו הקדוש היתה בשנת ג' אלפים תתקפד (3984). דהיינו משך של 532 שנה

תקופת האמוראים היתה ונמשכה מג' אלפים תתפ (3980) עד ד אלפים רס (4260), ואז היתה חתימת התלמוד על ידי רבינא ומר בר רב אשי. דהיינו משך של 280 שנה.

26. וראה עוד בזה הרגשה מרוממת ביותר במשך חכמה פרשת עקב, אמנם "הטוב והמיטיב" תקנו על קיום האומה הבודדת במועדיה, להיות הולכת בגולה זה אלפיים שנה, והיא קיימת ברוחה ובהודה ותפארתה, וכל כלי יוצר עליה לא יצלח. והנה אחר החורבן חשבו כי קיומה בלתי אפשרי, ועתידה לכלות ולנדוד כהצוענים בלא תפארת אדם, כאשר ראו כי בביתר לא נושעו על ידי מלכות בן כוכבא, שגדולי עולם היו מוטעים בו. אמנם כאשר ראו כי עמד מלך חסד אחד, ונגזר עליהם קבורה, כדאמרו ירושלמי תענית, הבינו כי ישראל שה אחד בין שבעים זאבים, ובחסד ה' על ידי מלכי חסד יחליף כח ויוסיף דעת, וכאשר יהמיון גלי ים לשוטפם, יבוא הרוח וישקטם על ידי מושלי ויועצי ארץ, אשר לבבם ביד ה' המלאה חסד. לכן תקנו "הטוב והמיטיב" על קיום האומה. ומקיום האומה הפלאי למדנו כי נאמנו דברי נביאינו ודברי אבותינו, אשר הנחילו לנו מורשה באמונת אומן, כל ההנהגה האלקית בבנין ירושלים וארץ. לכן המלכיות של הני ברכות תיקנו להזכיר בהטוב והמיטיב. ולכן על יין תיקנו הטוב והמיטיב, כי זה מפלאות תמים דעים אשר אומה כזו בנימוסים כאלה, אשר אסר להם החיתון וכו', ובכל זאת הם מתקיימים בגולה, אין זה רק צדקת פזרונו בישראל. ובעל הבית יודע להפקיד כליו, ושכינה גלתה עמהם לסוכך עליהם בגדפין דילה, הוא כבוד השי"ת ויתעלה..

[**וחתימת** הירושלמי על ידי ר' יוחנן היתה מקודם בשנת ד אלפים קנ (4155)].

תקופת רבנן סבוראי היתה ונמשכה מד' אלפים רס (4260) עד ד אלפים תמט (4449).
דהיינו משך של 189 שנה.

תקופת הגאונים היתה ונמשכה מד' אלפים שפב (4382) עד ד אלפים תשצז (4797)
בפטירת רב האי גאון. דהיינו של כ415 שנה.

תקופת הראשונים היתה ונמשכה מד אלפים תשצז (4797) [רי"ף רבינו חננאל רש"י]
עד ה אלפים ר (5200) [רא"ש ר"ן נמוקי יוסף]. דהיינו כ400 שנה. ויש אומרים
עד ה אלפים רנב (5252) שאז היה גירוש ספרד, וכן אז התחילה המצאת הדפוס
בשנת ר"מ, ומאז פרוחה התורה באופן בלתי רגיל, ועדיין פורחת ב"ה. ואז התחילה
תקופת האחרונים.

בית ראשון - בית שני החילוק במעלתן

בקדושתם ובניסים שבהן

במשנה אבות [פ"ה מ"ה] מנה התנא עשרה ניסים נעשו לאבותינו בבית המקדש וכו', ובגמרא יומא [כא ע"א וע"ב] הביאה הגמ' את הנ"ל ומוסיפה עליהם עוד הרבה ניסים שהיו. [ובמאירי שם מונה עשרים דברים שנעשו בהם ניסים, וברבינו בחיי פ' צו [ג, כא] מונה י"ח ניסים. ועי' בספר העיקרים [מ"ג פכ"ה] שמנה עוד ניסים]. והנביא חגי בנבואתו על בנין המקדש השני [א, ח] אמר עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית וארצה בו ואכבד אמר ה'. ודרשו חז"ל ביומא [שם], דכתיב ואכבד וקרינן ואכבדה, מאי שנא דמחוסר ה', אלו חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון לשני, ואלו הן, ארון, וכפורת, כרובים, אש [שעל המזבח], ושכינה, ורוח הקודש [נבואה], ואורים ותומים.

[והגר"א בביאורו לשה"ש [ה, ו] כתב דשלמה המלך רמז את הה' דברים בפסוק, דודי חמק, הוא הארון שנגנו. עבר, הוא השכינה שעלתה מהם. נפשי יצאה בדברו, הוא רוח הקודש שהוא דבר ה'. בקשתי, הו, היינו האש, ולא מצאתיה. קראתיו, באורים ותומים, ולא ענני, כמ"ש ויענו ה', ולא ענהו ה'. ועי"ש בהמשך הפסוקים שהגר"א מפרש את רמזי חורבן בית שני בפסוקים].

והנה למעשה מצינו בחז"ל שעוד הרבה דברים שהיו בבית ראשון לא היו בבית שני, דביומא [נב ע"ב] איתא, משנגנו ארון נגנזה עמו צנצנת המן, וצלוחית שמן המשחה, ומקלו של אהרן ושקדיה ופרחיה, וארון ששגרו פלשתים דורון, [וכל כלי הזהב, גירסת רבינו חננאל שם]. ובסוטה [מו ע"ב] איתא, דבטלו ערי מגרש ופסק מלך מבית דוד [ועי' במהרש"א שם]. ובאבות דר' נתן [פמ"א מי"ב] דברים העשויין וגנוזין אלו הן, אהל מועד וכלים שבו, וארון ושברי לוחות, וצנצנת המן, והמטה, שמן המשחה, ומקלו של אהרן, בגדי כהונה, ובגדי כהן משיח, אבל מכתשת של אבטינס, שלחן, ומנורה, ופרוכת, וציץ עדיין מונחין ברומי. [וע"ע במד"ר שה"ש ט, ג, ובירושלמי תענית פ"ב ה"א, ובתשב"ץ ח"ג סי' לז].

וצ"ע ליישב למה לא מנו את הדברים הנ"ל בתוך הדברים שחסרו. [ועל שמן המשחה, כבר הקשו כן בתוס' ישנים [שם], ותירצו דלא חשיב אלא דברים שהם לצורך המקדש עצמו. ובתוס' ר"י הלבן [יומא שם] מיישב דלא חשיב אלא דברים שהיו מונחים בבית המקדש עצמו, אבל שמן המשחה לא היה מונח שם. ובתוס' הרא"ש ובריטב"א מיישבים דגם בבית ראשון כבר לא היה דיאשיהו גנזו. ועי' מה שהאריך נפלאות בזה בבן מלך - מקדש עמוד קנא - קס].

[ובתוס' סוכה [מט ע"א ד"ה שכל מזבח] ובזבחים [נד ע"ב ד"ה אבנים] דהשמיר נגנו רק אחרי בית שני, וכן מ"ש בסוטה [מח ע"א] דמשחרב המקדש ניטל טעם הפירות, היינו אחרי שנחרב הבית שני. ובמנחת חינוך [מ' צה] למד בדעת הרמב"ם דלא היה שמיר כלל בבית שני].

בארון הקודש שלא היה בבית שני מצינו בגמ' יומא [נג ע"ב] מחלוקת, דר' אליעזר אומר ארון גלה לבבל. ר' יהודה אומר ארון במקומו נגנו [ופי' רבינו חננאל, במחילות שעשה שלמה כנגד מקומו בקודש הקדשים בעומק האדמה. ועי' ברמב"ם בית הבחירה פ"ב ה"א], וחכמים אומרים בלשכת דיר העצים היה גנוז. [ויאשיהו גנו את הארון, כדאיתא שם נב ע"ב, ועי' רבינו בחיי עקב י, א] מ"ש בזה]. ולמעשה נראה מרוב המשמעויות בחז"ל דנקטו דנגנו. [ועי' בפרקי דר"א פנ"ב וברד"ל שם, ובפי' היעב"ץ על הרמב"ם שם]. ובמאירי שם [וכן בכוזרי מ"ג פל"ט] ביארו דלכן עשו פרוכת בבית שני, והתנהגו בכל עניני קודש הקדשים, דידעו דהארון נגנו שם במקומו. [ובגבורות ארי [יומא שם] מסביר דלכולי עלמא הארון נגנו, ורק למ"ד שהארון גלה לבבל, סובר דאח"כ מצאוהו הבבלים ולקחוהו עמהם]. ובגמ' [שם נד ע"א] ובשקלים [פ"ו מ"א] יש כמה עובדות בזה. [וטעם וענין של כל אלו הדברים למה נגנו ועוד, עיין מה שהאריך בעומק הדברים בבן מלך שם עמוד קנט הערה 8].

[ואם הכרובים גם נגנו או גלו עמהם, ברש"י יומא שם מפורש דנגנו עם הארון, אבל רבינו בחיי [במדבר ט, ב] כתב דכרובים גלו עם שאר הכלים, דלא מצינו בהם גניזה כי אם במנורה וארון. ולכאורה כן מוכח מהגמ' הידועה [יומא נד ע"ב] כשנכנסו אויבים להיכל מצאו את הכרובים מעורין זה בזה ונטלום].

ולפי כל הנ"ל ראינו נקודה נפלאה, דאף שידעו חכמי ונביאי בית שני מקומו של הארון היכן הוא נגנו, מ"מ לא הוציאו אותו ואת הלוחות ממקומם, וכמו כן מצינו שעזרא עשה כל הכלים מחדש, אבל לא את הארון, [ועי' במנחת חינוך מצוה צ"ד מ"ש בזה]. ויש שמסבירים שהבנין בית שני היה רק בנין עראי ולא בנין עולמים כדלהלן. ובמשך חכמה [ויקהל לו, א] כתב דזה מרומז בפסוק ויעש בצלאל את הארון, מה שלא הזכיר בצלאל בכלים, משום ששאר דברים עשו גם אחרים בבית עולמים (ראשון), וכן בבית שני ולעתיד לבא, אבל ארון משנגנו לא עשו אחר, כי אין לעשות לוחות אחרים, ורק ארון בצלאל הוא שקיים לעולמים ולא אחר.

והאורים ותומים שהיה חסר בבית שני, כתבו התוס' ביומא [כא ע"ב ד"ה ואורים] דלא היה חסר במציאות, כי אם היה חסר, היה הכהן גדול מחוסר בגדים, והעבודה היתה נפסלת וחייב מיתה, אלא החושן בעצמו היה קיים, ורק השם המפורש לא היה בתוכו, ולכן לא היו יכולים לשאול בו. [ויש הוכחה ברורה לכך, מהמעשה של דמא בן נתינא בקדושין [לא ע"א], וזה היה בימי בית שני כמבואר בתוס' ע"ז [כג ע"ב ד"ה בקשן] ובסוכה [מט ע"א ד"ה שכל].] והרמב"ם ג"כ כתב כן אבל מטעם אחר, בכלי המקדש [פ"י ה"י], עשו בבית שני אורים ותומים כדי להשלים השמונה בגדים, ואעפ"י שלא היו נשאלים בהן, ומפני מה לא היו שואלין בהן, מפני שלא היתה רוח

הקודש, וכל כהן שאינו מדבר ברוח הקודש ואין שכינה שורה עליו, אין נשאלין בו עכ"ל. [וכ"כ מפורש בה' בית הבחירה פ"ד ה"א, ועי"ש בראב"ד ובכסף משנה]. משמע לפי דבריו דהיינו הך. [ובסנהדרין יא ע"א איתא משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקודש מישראל, ואעפ"כ היו משתמשין בבית קול, משמע דסילוק רוח הקודש היה ביטול הנבואה].

והנה ידועים דברי הגר"א [בפי' לסדר עולם פ"ל] דאיתא שם, עד כאן היו הנביאים מתנבאים ברוח הקודש, מכאן ואילך הט אונך ושמע דברי חכמים. ופירש הגר"א, עד כאן וכו', פירוש 'משהרגו את היצר הרע [של ע"ז], בטלה [גם] הנבואה'. וכן כיון לדבר הרה"ק ר' צדוק הכהן מלובלין בספר שיחת מלאכי השרת [עמוד לו], הנה אנשי כנסת הגדולה בטלו יצרא דעבודה זרה ולא יצרא דעבירה, ולכך ניטלה מעלת הנבואה מן הנביאים ר"ל מצד כפיית היצרא דע"ז, וזה כבר ניטל, ומאחר שאין כאן כפיית היצר, שוב אי אפשר להשיג המעלה על ידו, כמו שאיתא [אבות פ"ה מכ"ג] לפום צערא אגרא, עי"ש שהאריך. ובס"ד מצאתי את הדברים הנ"ל מפורש בספר חסידים [פארמא סי' תקמד], 'ואין רוח הקודש בעולם להיות נביאים בעולם בבית שני, מפני שבבית שני נשחט יצר עבודה זרה וכו', וכשנשחט יצר הרע של ע"ז כבר לא היה צריך לנביא.

חסרון השכינה שהיה בבית שני. לכאורה קשה הרי מצינו בחז"ל בהרבה מקומות דמעולם לא פסקה השכינה מישראל, וביומא [נו ע"ב] גלו לבבל שכינה עמהם, ובברכות [נו ע"א] דהשכינה נמצאת בכל מקום שיש עשרה, ובשמו"ר [ב, יב] מעולם לא זוה שכינה מכותל המערבי ועוד. ובפשטות הביאור הוא, דיש הרבה דרגות בהשראת השכינה, וכמו שהאריך האור החיים [בראשית מו, ב], אשכילך כי הדרגות אור השכינה רבים הם וכו', וצא ולמד השראת השכינה בהר סיני, ולמטה ממנה השראתו בבית המקדש, ולמטה ממנה על הנביא, ובבית הכנסת ובית המדרש, ובין עשרה שיושבים ועוסקים עי"ש עוד, [ועי' גם מ"ש בדברים לד, ב]. וכן היה החילוק בין בית ראשון לבית שני בדרגות השראת השכינה, וכמ"ש הרמב"ן [דברים לג, יב] על הפסוק ידיד ה' ישכון לבטח, עליו חופף כל היום, ובין כתפיו שכן וז"ל, ונכון הדבר שירמוז בשלש השכינות הללו על שלשה מקדשים, ואמר במקדש ראשון ישכון לבטח עליו, כענין שנאמר [דברי הימים ב, ז, א] וכבוד ה' מלא את הבית. ואמר על בית שני, חופף עליו כל היום, שלא שרתה בו השכינה רק היתה מכסה ומגינה עליו. וכ"כ רבינו בחיי [בראשית מו, ז] וז"ל, וחסרון הה"א [של ואכבד] שהיא אחרונה שבשם, על שם שחסרה משם שכינה, והיאך חסרה, אלא שלא שרתה תדיר כמו בבית ראשון אלא חופף. [ודבר מיעוט השכינה בבית שני, כבר נרמז בברכת נח ליפת, יפת אלהים ליפת [בראשית ט כז]. ופירש"י [עפ"י יומא מ ע"א], אע"פ שיפת אלהים ליפת, שבנה כורש שהיה מבני יפת בית שני, לא שרתה בו שכינה, והיכן שרתה, במקדש ראשון שבנה שלמה שהיה מבני שם].

ועי' בהקדמת הספורנו לתורה מ"ש וז"ל, אמנם גזירות הטומאות מדרבנן רבו בבית שני, בהיות השדים מצויים אצלם, כמו שהעידו במעילה פ' קדשי מזבח [יז ע"ב], וזה להעדר שכינה בבית שני' כדאיתא שלהי פ"ק דיומא עכ"ל. [ואולי בזה יבואר הטעם שבפרה אדומה מצינו [רמב"ם פרה פ"ג ה"ד] שמימות משה עד הבית שני עשו רק פרה אחת, ובבית שני לבד עשו שמונה פרות, והיינו משום דבבית שני היה חסר רוח הקדושה, וזה גרם לריבוי טומאה, ועל כן הוצרכו להרבה כפרות להטהר].

ומצינו עוד שהיה הבדל גדול בגדר השראת השכינה בין בית ראשון לשני, וכמו שכתב האברבנאל בריש פי' לחגי, לא היה אלא מקדש מעט כאחד מבתי כנסיות אשר בגלות, כאילו תאמר ביתר או אלכסנדריה וזולתם. ובמקו"א כתב, 'צדקו דברי האומרים שהגלות אשר אנחנו בו היום, הוא עצמו הגלות הראשון אשר הגלה סנחריב ונבוכדנאצר, ולא היה בית שני כי אם קיבוץ מבני ישראל כמו שהיה בביתר וכו'. ועי' מה שהאריך עוד בפ' לויקרא [כו]. [ובמהרש"א גיטין [נו ע"ב] ד"ה על נהרות כעין זה].

ובספורנו [שמות לח, כא] על הפסוק משכן העדות, ותו"ד דהחילוק בין קדושת המשכן שעשייתו היתה בתנאים של קדושה, ועושי המלאכה היו המיוחדים והצדיקים על כן הוא נצחי, ומקדש שלמה שהיתה עשייתו ע"י הגויים מצור נפל בידי אויבים, ובית שני לא היה בו שום קדושה, ולא היה משכן העדות עי"ש.

[ובפסיקתא רבתי [פל"י] מפני מה מחצה בוכים ומחצה שמחים [בחנוכת בית שני], אלא זקנים שראו בכבוד הבית [הראשון] ששרתה בו שכינה, וראו הבית האחרון שלא שרתה בו שכינה היו בוכין, אבל בניהם שלא ראו בכבוד הבית הראשון וראו בבנין האחרון, היו שמחים עכ"ל. וזהו כמו שאמר הנביא חגי [ב, ג] הלא כמוהו כאין, ופירש"י יודע אני כי מי שראה הראשון, אין זה בעיניו אלא כאין].

וחסרון האש שעל המזבח שהיה בבית שני. הנה אחד הסימנים העיקריים להשראת השכינה היתה ירידת האש מן השמים על המזבח, ובמשכן כשנחנך בר"ח ניסן, ירדה האש מן השמים ואכלה כל הקרבנות (ובו נשרפו גם נדב ואביהו), ומאז עמד האש עד בית המקדש הראשון, וכשבנה שלמה בית המקדש ירדה האש מן השמים ועמדה עד ימי מנשה בן חזקיה, וכדאיתא בזבחים [סא ע"ב] אש שירדה מן השמים בימי משה, לא נסתלקה מעל מזבח הנחושת אלא בימי שלמה, ואש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה עד שבא מנשה וסילקה, [ועי' בסנהדרין קג ע"ב, וברבינו בחיי ויקרא ט, כד]. ובבית שני אמרו בגמרא יומא [כא ע"ב] שהאש בבית ראשון היתה רבוצה כארי, שהיתה מסייעת בבעירה, ובבית שני היתה רבוצה ככלב ולא היתה מסייעת בבעירה. [וביוסיפון [פ"ג] מביא דירמיה גנו את האש בסוף בית ראשון, וכשבנו הבית שני, מצאו את המקום והשתמשו בהאש, ומאריך שם בסיפור, ועי' באברבנאל [חגי א, ג] שהביאו].

ועיין מ"ש הרמב"ן בראשית [ב, ג], והיום הרביעי נבראו בו המאורות, הגדול והקטן, והכוכבים, יומו ירמוז באלף הד', הוא החל כאשר נבנה בית ראשון ע"ב שנה אחרי בניינו, עד אחרי הבית השני קע"ב שנה. והנה ביום הזה לכל בני ישראל היה אור, כי מלא כבוד ה' את בית ה', והיה אור ישראל לאש על גבי המזבח, רבוץ שם כארי אוכל הקרבנות, ואחרי כן הקטין אורם וגלו, כאשר יעדר במולד הלבנה, וזרחה להם כל ימי בית שני, והאש על גבי המזבח רבוץ ככלב, ושקעו שני המאורים בערב היום, וחרב הבית.

כהנים גדולים בבית ראשון היו במשך כל הת"י שנים שמונה עשר כהנים גדולים [יומא ט ע"א, ועיי"ש בתוס' את פירוט שמותם והחשבונות], ובבית שני היו הרבה כהנים גדולים. בספרי פ' פנחס איתא דהיו שמונים, ויש מקומות שכתבו שהיו יותר משלש מאות כהנים, דמכיון שלא היו ראויים לזה נתקצרו ימיהם.

ובאמת היו עוד הרבה חילוקים בין בית ראשון לבית שני, כגון אמה טרסקין בין הקודש לקודש הקדשים, כיפין תחת הר הבית והמזבח, אילנות של זהב, ועוד, והמצע כאן קצר מלהשתרע.

ועיקר הפקידה והבנין של בנין בית שני כתבו המפרשים, דלפי שבעת גלות בית ראשון לא היה סדר תלמוד בבלי וכו', ובזמן מועט של השבעים שנה שהיה גלות בבל, נשכח מהם כמה מצות כמבואר בעזרא וכו', וחשש הקב"ה לבל ישכחו הכל, וגם תקנו סדר ונוסח התפילה, וגאל אותן והחזירן למקומן, ואז נתרבו חכמי ישראל אנשי כנסת הגדולה, ותקנו וסדרו הכל, עד שהיה גלוי וידוע לפני המקום שלא תשכח ח"ו התורה מפיהם מעתה ועד עולם, אז חזרו לגלותן לכפר עוונות ראשונים²⁷. וכמ"ש האברבנאל מלכים א [פרק יד], ואותו הגלות אשר נגזר על ישראל בימי צדקיהו המלך, הוא עצמו אשר אנחנו בו היום הזה, ופקידת בית שני לא היתה גאולה שלימה, כי לא שבו השבטים הגולים לארץ אחוזתם, ולא נתקיימו הנבואות שנבאו בגאולה האמיתית ותנאיה, אבל היתה פקידה חלושה שכורש פקד את העם לתת להם רשות לעלות ירושלם, ושבו בנים לגבולם מעט מהרבה, ותמיד היו נכנעים אם למלכי פרס ואם לרומיים. ואף בביתם אשר עשו, לא היה ארון העדות, ולא אש

27. והרה"ק ר' יהונתן אייבשיץ ביערות דבש חלק א [דרוש ד], אמנם כבר אמרתי כי עיקר גלות בית שני היה בשביל ראשון, ועוונם סבלנו, רק בחסד ה' שהיתה פקידה ביניהם כנ"ל, והנה כל חטא בית ראשון שלא קראו לה' כלל, כדכתיב [תהלים יד, יד] אכלי עמי אכלו לחם ה' לא קראו, וכן ישעיה צווח [מג, כו] ולא אותי קראת יעקב וכו', ובגמ' דחולין פ' הזרועקלד ב) אמרין כי ניתן להכהנים זרוע כנגד ויקח פנחס רומח, קיבה כנגד וידקור אל קבתה, ולחיים כנגד ויעמוד פנחס ויפלל, הרי דלחיים כאילו מוכן לתפלה וזעקה, וזהו מאמרו של ירמיה ודמעתה, לא על חטא בית שני, כי שם היו מתפללים לה' ותמימים היו עם ה', רק על חטא בית ראשון אשר לא קראו לה', וזהו ודמעתה על לחיה, שהוא כלי המושאל ומוכן לצעקה ותפלה כהנ"ל בפנחס. וזהו שאמר רבא בשם ר"י, כי הדמעה תהיה על חורבן הראשון, כי משם נסתעף חורבן השני, וזהו כאשר על בעל נעוריה, אבל בבית שני, כבר היה כבעל מחזיר אלמנתו וגרושתו כנודע, ולכך עיקר הבכי על בית ראשון, וזהו על לחיה, על ביטול תפלה וצעקה להשם ועיי"ש עוד.

מן השמים, ולא נבואה ואורים ותומים, ושאר הדברים המורים על קדושת הבית ושרות השכינה בתוכה. ולכן כאשר חסרו מהם אותם הדברים הקדושים והאלקיים, חסר גם כן מהם מלכות בית דוד, להעדר העם ולהעדר האלהות השוכן בתוכם, ולא היה זה אם כן ביטול הייעוד²⁸. [ועי' עוד בישועת יעקב או"ח סי' תקמ"ט ס"ק ב' ובמלא העומר איכה].

והתוספות יו"ט בספרו צורת הבית על יחזקאל, כתב בטעם שלא בנו הבית השני כצורת וכמדת בית המקדש השלישי שאמר יחזקאל, 'לפי שידעו עפ"י נביאים שאין עתה עת הבנין ההוא, וזהו שנמצא בפירש"י [יחזקאל מג, יא] ראוייה היתה ביאה שניה של עזרא כביאה ראשונה של יהושע לבא בזרוע ובנס, כדררשין עד יעבור, ובנין זה היה ראוי להן כשעלו מן הגולה לגאולת עולם, אלא שגרם החטא שלא היתה תשובתם הוגנת, ויצאו ברשות כורש ובנו לעצמן ע"כ. [ועי' בברכות ד' ע"א] ראויים היו ישראל לעשות להם נס בימי עזרא כדרך שעשה בימי יהושע, אלא שגרם החטא וכו'. ועי' באברבנאל ובמלבי"ם ריש חגי'.

נוסח התפלה לגאולה ולבנין ירושלים שהיו מתפללים בזמן בית שני. התשב"ץ [ח"ב סי' קסא], כתב, ובלי ספק שאין נוסח התפלה שאנו מתפללים היום כנוסח שהיו מתפללין בפני הבית, שאנו מתפללין שתחזור מלכות בית דוד למקומה ושיבנה בית המקדש וכו', והם היו מתפללין שתתקיים מלכות בית דוד ושלא יחרב בית המקדש ושלא יגלו ישראל מארצם עכ"ל. והחיד"א במחזיק ברכה [או"ח סי' מח] כתב דדבריו קאי רק בבית ראשון, אבל בבית שני לא היתה מלכות בית דוד וכבר התפללו על זה כמו בנוסח שלנו.

28. ועי' עוד מ"ש בזה האברבנאל דברים [פכ"ח] ומי האיש בעל שכל, יאמין שיהיה ענין בית שני גאולה שלימה, כי הנה לא היה שם קבוץ גלויות, כי אם אנשים מעט ארבעים אלף זכרים שעלו מיהודה ומבנימין ומן הנלוים אליהם מבבל, אבל מעמון ומואב ומצרים ויון וצרפת וספרד וארצות המערב שהיו שם יהודים מפוזרים מחרבן בית ראשון, לא עלו לבית שני, כי אם מאותם שהיו בבבל בלבד. וגם לא עלו כל אשר היו בבבל רק הפסולת שבהם, וגם הם בעלותם לירושלם, לא היו בני חורין שמה, כי בהיותם שמה נשתעבדו למדי ופרס, וזמן גדול אחר ליונים וזמן רב אחר לרומיים, ופעמים היו מורדים בהם ומולכים החשמונאים, ולא מלך ביניהם אדם מזרע בית דוד אשר לו יאתה המלכות מזמן הגאולה, כי אם הנכרים או הכהנים מבית חשמונאי וזולתם, כל מאן דאליים גבר. לא היו בבית שני ארון וכרובים, אורים ותומים, ושכינה נראית, ורוח הקודש, שמן המשחה, ואש מן השמים. בהיות זה כן איך נוכל לומר שהיתה שם גאולה ובית מקודש. אין זה כי אם שנתן ה' אותם לרחמים לפני שוביהם, והעיר את רוח כורש מלך פרס לתת להם רשיון לשבת בירושלם, ולבנות בית לעבוד שם את השם יתברך ולא לצאת מתחת ידם, כאילו מלך ישמעאל המולך עתה בירושלם, היה נותן רשות ליהודים אשר בקצות מלכותו לעלות ולבנות בית לה', בתנאי שיהיו תמיד משועבדים אליו. ולא יהיה מהפלא אם לקצת ימים ימרדו בו, כן הוא ענין בית שני, אבל תמיד היו בכלל גלות ראשון, אם לא שנקבצו שמה, כמו שנקבצו קהל גדול מהם אחרי חורבנם, בבית"ר ובאלכסנדריא"ה ובשאר הארצות ובנו בית השם, וכמו שבנו אחרי כן בגלות כמה בתי כנסיות, עם היות הבית שבנה הורדוס, אחרי שדמים רבים שפך מחכמי ישראל וחסידיו בית יפה בבנינו ועשרו, אבל אין ספק שהורדוס אשר עשאו, היה תמיד משועבד אל הרומיים ומידם נמלך, וכל זה יורה שהגלות הראשון הוא אשר התמיד מיום חורבן בית קדשנו ותפארתנו על יד נבוכדנצר מלך בבל עד היום הזה. ועי' מה שהאריך עוד בזכריה פ"ז ובעוד הרבה מקומות בנקודה זאת.

והמבי"ט בבית אלוקים שער היסודות [פס"א], ובהיות כי אנשי כנסת הגדולה בתחלת בית שני תקנו כל נוסח התפלות והברכות, קשה כי איך תקנו והשב את העבודה לדביר ביתך, ותעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו, וכבר היו מקריבים בכל יום הקרבנות הראויים לו. כי שבירת עול הגוים מעל צוארם עדיין היו צריכים להתפלל כך בבית שני, כי ברשות מלכות הגוים בנו בית המקדש, ולא היו יכולים ללכת קוממיות בארץ ישראל מפני הקמים עליהם בבנין המקדש, וגם אח"כ בכל הזמנים שקמו עליהם מלכי יון להחריב בית המקדש ולבטל הקרבנות. וגם היו צריכים אז להתפלל על ימות המשיח ותחיית המתים, כי היו יודעים כי בית שני היה לו זמן קצוב, ושיחרב בעונותינו ונהיה בגלות עד יבא משיח ויחיה מתינו, אשר זהו סוף שיתא אלפי וחד חרוב. והיו מתפללים ג"כ תקע בשופר גדול לחרותנו, כי לא היתה גאולתם וחירותם שלימה, כי עדיין היו ישראל מפוזרים בין הגוים בבבל ובשאר ארצות, וגם לא היו יכולים לשפוט כבראשונה בבית ראשון. והיו צריכין ג"כ לברכת האפיקורסים, שאז בבית שני קמו האפיקורסים לחלוק על החכמים הפרושים. וגם בבית שני חסרו ה' דברים, כמו שדרשו על ואכבד חסר ה"א אשר מכללם שכינה וארון ושאר הדברים. והיו יכולים להתפלל תשכון בתוך ירושלים עירך כאשר דברת, וגם על כסא דוד, כי לא היה מלך בתחלה בבית שני, וכשמלכו בני חשמונאי לא העמידו מלך מבית דוד, וזאת היתה חטאתם כי כבדה עד שכלו בני חשמונאי. והיו צריכים להתפלל על צמיחת קרן דוד.

[והדברים מוסברים מאוד עפ"י דבריו הידועים של מרן הגרי"ז [בחי' על התורה] בביאורו על תהלים [ל], דכתב להוכיח דבנין ירושלים תלוי בבנין מלכות בית דוד, וכל עוד שלא חזרה מלכות בית דוד למקומה, חסר בשלימות בנין ירושלים, כמ"ש הרמב"ם [ברכות פ"ב ה"ד] וכל מי שלא אמר מלכות דוד וכו', שאין נחמה גמורה אלא בחזרת מלכות בית דוד].

ובשו"ת הלכות קטנות [ח"א סי' קפ"ז] כתב, הכל היו אומרים, והיו מצפים למלך המשיח ומלכות בית דוד, ונענשו בני חשמונאי על שלא החזירו עטרה ליושנה. [ועי' בב"י או"ח סי' קפ"ז בשם הרשב"א [ברכות מח ע"ב ד"ה הא] בענין נוסח ברכת ירושלים בימי הבית].

ובחתם סופר [ח"י סי' פד] יש תשובה נפלאה וארוכה בענין נוסח התפלות, ובתו"ד כתב, ואח"כ כשנבנה בית המקדש בית שני והקריבו בו קרבנות, הרי מבואר במס' תמיד וביומא וברכות שגם כהנים בעבודתם התפללו י"ח וברכו ברכת יוצר ואהבה רבה כמונו, ולא עוד אלא שהתפללו על צמיחת קרן דוד המלך ע"ה, ואעפ"י שהיה להם מלכות בית חשמונאי, וכו' עי"ש. [ועי' במהרש"א חגיגה [טז ע"ב ד"ה אראה], אראה בנחמות ציון על חורבן בית ראשון, דגאולה שניה בבית שני לא היה גאולה גמורה, שהרי לא חזר להם מלכות בית דוד].

תורה שבעל פה בימי הבית שני. לעומת כל החסרונות הנ"ל שהיו שם, ברוממות ועומק התורה שבעל פה, היה בזמן הבית השני בגילוי הרבה יותר גדול ממה

שהיה עד עזרא, וכמו שאמרו בפרקי היכלות [פכ"ז] "אמר ר' ישמעאל, מיום שניתנה תורה לישראל ועד שנבנה הבית האחרון תורה ניתנה, אבל הדירה ויקרה, כבודה וגדולתה ותפארתה, אימתה פחדתה ויראתה, עושרה וגאוותה וגאונה, זיעתה וזיותה, עוזה ועוזה, ממשלתה וגבורתה, לא ניתנו עד שנבנה הבית האחרון ולא שרתה בו שכינה".

ועי"ש עוד בפכ"ח, "אני יודע מה אתם מבקשים, ולבי הכיר מה אתם מתאווים, תורה מרובה אתם מבקשים, והמון תלמידים, ורוב שמועות לשאול הלכה אתם מצפים, ולהמון רזי אתם מחמדים וכו'. אל משרתי אל עבדי אל תטריחו לפני בדבר זה, רז יצא מבית גנזי וסתר ערמה מאוצרותי, לעם אהוב אני מגלה עליו, לזרע נאמן אני מלמד אותו, להם גנוז מימות עולם, ומימי בראשית להם להשתמש בו עד סוף כל הדורות". ושם בפכ"ט "אמר רבי ישמעאל וכו' לא קיבלו עליהם אבותינו לשום אבן על אבן בהיכל ה', עד שכפו למלכו של עולם ולכל משרתיו, ונזקק להם וגילה להם סודה של תורה, היאך יעשוהו והאיך ידרשוהו והיאך ישתמשו בו, מיד הופיע רוח הקודש ממבוי השלישי אשר בבית ה', כי לא ירדה ולא שרתה שכינה בבית קודש הקדשים מפני הגזירה, כיון שראו אבותינו את כסא הכבוד שנסתלסל ועמד בין האולם ולמזבח, שאע"פ שעדיין עד אותה שעה לא בנו בנין אלא על מקום הצורות שהן צורות ועומדות לשכלל עליהם האולם וההיכל והמזבח וכל הבית כולו, וכיון שראו אבותינו את כסא הכבוד שסילסולו מתוכן ועומד בין האולם ולמזבח ומלכו של עולם עליו, מיד נפלו על פניהם, ועל אותה שעה הוא אומר [חגי ב, ט] גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון עכ"ל.

[ורבי צדוק הכהן בצדקת הצדיק [אות רנח] כתב, כי עיקר רזי התורה לא נגלה אלא בבית שני, וכנודע דאז יסוד תורה מאנשי כנסת הגדולה עי"ש, ועי' עוד ברסיסי לילה [אות נו], ובקדושת שבת [מאמר ז], ועי' מה שהאריך הלשם בספרו לשם שבו ואחלמה [ספר הכללים ח"א דף טו והלאה] דברים נפלאים במעלה. ועי' עוד בהעמק דבר להנצי"ב עה"ת [שמות יג, טז, יט] שהרחיב בזה הרבה. ועי' בבן מלך חנוכה מה שהאריך בזה בטו"ט].

ארבעת הצומות אם נהגו בבית שני. הנביא זכריה [ז, ג] נשאל ע"י עולי מבבל, (ויש אומרים ע"י היהודים שנשארו בבבל) האבכה בחודש החמישי הנזר כאשר עשיתי כמה שנים, וענם כה אמר ה' צום הרביעי (י"ז בתמוז) וצום החמישי (תשעה באב) וצום השביעי (צום גדליה) וצום העשירי (י' טבת) יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים, והאמת והשלום אהבו. ובגמ' ר"ה [יח ע"ב] במשנה דהשלוחין יוצאין על אב מפני התענית, ומקשה שם ומסיק בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה, יש גזירת המלכות יש צום, אין גזירה ואין שלום רצו מתענין וכו'. **והראשונים והאחרונים האריכו הרבה בכל הסוגיא ובגדרים של שלום וגזירת מלכות, והנפ"מ למעשה, עי' ברש"י ברשב"א ובריטב"א ובר"ח שם וברשב"א ובמאירי ריש מגילה וברמב"ן סוף מו"ק, וכן בפני יהושע ובטורי אבן ובשפת אמת**

ועוד ואכמ"ל בכ"ז. אבל המשמעות מרוב הראשונים שבזמן הבית שני לא התענו את הד' צומות, אבל הרמב"ם בפ' המשניות [ר"ה פ"א מ"ג] כתב, ובבית שני לא היו מתענין לא י' בטבת ולא י"ז בתמוז, אלא מי שהיה רוצה מתענה, ומי שלא היה רוצה לא היה מתענה, צום הרביעי וגו', נראה כמי שנתן בידם הבחירה רצו מתענין לא רצו אין מתענין. [ובחסדי דוד על התוספתא [תענית ספ"ג] כתב דרך העולים לארץ ישראל לא התענו, דהרי הם ראו את הבית שני, אבל בחו"ל המשיכו להתענות. ועי' מהרש"א ר"ה שם ד"ה בזמן. והמלבי"ם [זכריה ז, ב] כתב דבארץ ישראל לא התענו צום גדליה].

ואם התענו בבית שני בתשעה באב ואמרו קינות ואיכה. הרמב"ם שם כתב, ואעפ"י שהיה הרשות בידם שלא להתענות בט' באב כמו שזכרנו, היו מתענין בו מפני תכיפות מיני האבל, כמו שיתבאר בתענית [פ"ד מ"ו]. [ובקו' חנוכה ומגילה [להגרח"א טורצין זצ"ל] כתב ששמע ממרן הגרי"ז מבריסק זצ"ל שדעת הרמב"ם הוא דתקנו הנביאים שאם ירצו כל יחיד ויחיד מישראל להתענות בט' באב, תהיה זאת תענית קבועה, ולא כתענית יחיד שצריכה קבלה, ועי"ש מה שהאריך לבאר עוד לפי"ז].

וממעשה דר' אליעזר ב"ר צדוק בעירובין [מא ע"א] דבט' באב שחל בשבת נדחה היו"ט שלהם של הקרבן עצים לאחר השבת, לכאורה משמע דהתענו בט' באב, אבל התוס' בתענית [יב ע"ב] כתבו, דהמעשה היה אחר החורבן, דאי קודם החורבן הרי אמרינן בר"ה כיון שיש שלום אין צום, ורק ערכו את היו"ט שלהם, משמע דהתוס' סוברים דלא התענו בט' באב, וכ"כ הרא"ש בריש פ"ד דפסחים. (ולכאורה משמע כן גם בירושלמי מגילה [פ"א הי"ד]). ועי' בתשב"ץ [ח"ב סי' רעא] שהאריך להקשות על שיטת הרמב"ם בזה.

והמג"א [סי' תקנב ס"ק יא] כתב על דברי הרמ"א שם שנוהגין להרבות קצת בסעודה ראשונה של ערב ט' באב כדי שלא יזיק להם התענית, דהטעם הוא מפני שכיון שבבית שני היה ט' באב יום טוב והיו מרבין בסעודה, אף עכשיו לא זזו ממנה להיות להם לזכרון שיהפך במהרה בימינו לששון ולשמחה. ועי"ש עוד במג"א [ס"ק יב] שהביא המדרש איכה [פתיחתא יז] שהביאו גם בדרכי משה [שם סק"ג] על הפסוק בתהלים [סט, יג] ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר, אלו ישראל שהיו יושבין בבתי כנסיות ובתי מדרשות, ומאחר שהן יושבין ואוכלין ושותין ומשתכרין בסעודת ט' באב, יושבין וקוראין קינן ונהי ואיכה ע"כ, והם ביארו דהכוונה היא לסעודת ערב ט' באב, אבל בהג"ה מהר"י שפיץ [בגליון השו"ע שם] ובענף יוסף [על המדרש שם] ביארו דהכוונה דביום ט' באב עצמו היו עורכין סעודה ומשתכרין דהוה יו"ט, ומ"מ לאחר זה היו יושבין וקוראין קינות ואיכה, אשר נתיסדו הנבואות והקינות על חורבן בית ראשון, ואמרו הם הקינות אעפ"י שהיה אז לששון ולשמחה, מ"מ היה לזכרון לפניהם על חורבן בית ראשון עי"ש.

ובפרי צדיק [לט"ו באב] מחדש, דבבית ראשון ובית שני היו עושים כלל ישראל חג של שבעת ימים מתשעה באב ועד ט"ו באב, עי"ש שהאריך בזה. והחתם סופר

[או"ח סי' קנז] כתב דבסוף ימי בית שני משגלו סנהדרין וקודם לזה, כבר התענו כל ד' צומות כדמוכח ביוסיפון [ח"ה פל"ט] עי"ש, משמע דרק בסוף הבית שני התענו. [ועי' במחזיק ברכה ומטה יהודה סי' תקנ].

[ובמג"א סי' נא סקי"א] כתב בשם הגהות מנהגים שיש שאין אומרים מזמור לתודה בערב ט' באב ובט' באב. וכתב רש"ל בתשו' [סי' סד] דטעות גדול הוא, דהרי בזמן המקדש היה יו"ט בט' באב והיו מקריבין תודה. אבל בעיון בפנים במהרש"ל משמע דהטעות הוא שאם יבנה המקדש במהרה אז יקריבו קרבנות ויהיה ט' באב לששון ולשמחה ולא יתענו, ועי' בעטרת זקנים שם].

יהי רצון שנזכה לראות במהרה בימינו בבנין ירושלים ובקיבוץ גליות ובחזרת מלכות בית דוד למקומה, ויהפכו כל הצומות למועדים [כפירושו של המגיד מקאזניץ בהגדה, יגיענו למועדים 'ולרגלים אחרים' היינו הצומות שיהפכו למועדים], ועי' רמב"ם תעניות פ"ה הי"ט, אמן.

נס קיום עם ישראל בגלות

ומי שיש בלבו אמונה שלמה ודעת נכונה, יראה ביום הזה בעיניו נסים ונפלאות בכל מקומות נפוצותינו שהם יותר מקריעת ים סוף, למי שלא ידחה האמת הנראה שבכל יום ויום עומדים עלינו לכלותנו והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם. ומי שראה או שמע נסים גדולים כאלה היום שמושלים עלינו אומות שונות, ואנחנו גרים ותושבים עמהם, ומהם מנשאים אותנו, והמלך שבכל דור ודור מרחם ומגין עלינו. היש פלא כיוצא בו. מלבד הנסים הנסתרים שאירעו כל היום ליחיד וליחידים מכמה פגעים וצרות ורעות רבות המתרגשות ובאות בעולם ואין יודע, כמו שאמר הכתוב [תהלים קלז, ד] לעושה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו. וידוע הוא שבכל דור ודור אחר חורבן בית שני נעשו נסים לאבותינו בכל הארצות ולמדינות ולקהלות רבות, וכבר הזכירו במגלת תענית, והיו נוהגים בזמנים שעברו בימי קדמונינו, לעשות זכר וימי משתה ושמחה בימים ההם. ולפי שרבו הימים ותכפו הצרות ונכפלו הקורות הבאות והתלאות הגדולות, לא עשאו כולם ימים טובים.

(צדה לדרך, מ"ד כלל ז' פ"א)

והגדולה שבטובות שהיטיב בהם הבורא לאדם, והראיה החזקה עליו התורה הנתונה למשה נביאו ע"ה, והראות האותות על ידו, ושנות המנהגים והטבעים, והראות המופתים הנוראים, כדי להאמין בבורא יתברך ובנביא, כמ"ש וירא ישראל את ה' הגדולה אשר עשה ה' במצרים וכו', ואמר אתה ה' הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו, ואמר מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך וכו'. ואם יבקש אדם בזמן הזה לראות מה שהוא דומה לענינים ההם, יביט בעין האמת עמדנו בין האומות מעת הגלות וסידור ענינינו ביניהם, עם מה שאנו בלתי מסכימים עמהם בסתר ובגלוי, והם יודעים בזה. ויראה כי עניננו אפשר שיהיה קרוב מעניניהם במזונות ובטרפים, ואפשר שיהיה טוב מעניניהם בעתי המלחמות והתגרות. ותראה הבינונים והכפריים שבהם טורחים יותר מן הבינוניים שבנו והדלים אשר בקרבנו, כמו שהבטיחנו יוצרנו יתברך ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים וגו', ואמר עזרא, כי עבדים אנחנו ובעבדותנו לא עזבנו אלהינו, ונאמר לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל וגו', בקום עלינו אדם ושאר המזמור.

(ספר חובות הלבבות שער ב - שער הבחינה פרק ה)

ואין לא יבוש הכופר בהשגחה ויעמוד נכלם, מי שיעיין ביחוד עניננו ומעמדנו בעולם, אנחנו האומה הגולה שה פזורה, אחר כל מה שעבר עלינו מהצרות והתמורות אלפים מהשנים, ואין אומה בעולם נרדפת כמונו. מה רבים היו צרינו, גם לא יכלו לנו לאבדנו ולכלותנו. כל האומות הקדומות העצומות, אבד זכרם, בטל סברם, סר צלם, ואנו הדבקים בה' כולנו חיים היום, לא נפקד ממנו בכל תוקף אריכות גלותינו אפילו אות וניקוד אחד מתורה שבכתב וכל דברי חכמים קיימים, לא יטה לארץ מנלם [איוב טו-כט], לא שלט בהם יד הזמן ולא כלם. מה יענה בזה פילוסוף

חריף, היד המקרה עשתה כל אלה. חי נפשי כי בהתבונני בנפלאות אלה, גדלו אצלי יותר מכל ניסים ונפלאות שעשה השי"ת לאבותינו במצרים ובמדבר ובארץ ישראל. וכל מה שהאריך הגלות יותר, נתאמת הנס יותר ונודע מעשה תקפו וגבורתו. בשגם כל הנביאים כבר ראו עומקו והתאוננו והתלוננו על אריכותו הנפלא בטרם היותו, והנה לא נפל מכל דבריהם ארצה. איה איפה פי המכחיש, כלה כעשן וכענן, הלא יתבונן וכליותיו ישתונן, כי אלוקי עולם ה' בלב שלם אליו יתחנן.

(הגה"ק ר' יעקב עמדין, סולם בית אל ח"ב עין א)

אנדריאנוס קיסר אמר לו לר' יהושע גדולה היא הכבשה שעומדת בין שבעים זאבים, אמר לו גדול הוא הרועה שמצילה ושוברן לפנייהם, הה"ד [ישעיה נ"ד] כל כלי יוצר עליך לא יצלח וגו'. [ופירש בעץ יוסף שם, גדולה היא הכבשה, כמתמיה על קיום ישראל בין ע' אומות עם חולשתם וכח האומות. והשיבו ר"י שזה בהשגחה אלהית השומרת אותה כרועה המציל הכבשה מהזאבים, והיינו כל כלי יוצר עליך לא יצלח וגו', דסיפיה מאתי נאם ה' כי אין זה אלא מפאת השגחתו יתברך].

(אסתר רבה פרשה י סימן יא)

אמר רבי לוי, אמר הקדוש ברוך הוא, בחורבנה העמידה לי צדיקים, ובבנינה העמידה לי רשעים. בחורבנה העמידה לי צדיקים, דניאל וחבורתו, מרדכי וחבורתו, עזרא וחבורתו. בבנינה העמידה לי רשעים, כגון אחז וחבורתו, מנשה וחבורתו, אמון וסייעתו. ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן על הדא דר' לוי אמר [ישעיה נ"ד] כי רבים בני שוממה מבני בעולה, הוי צדיקים העמידה לי בחורבנה יותר מצדיקים שהעמידה לי בבנינה.

(שיר השירים רבה ד, ו)

ואמר בענין ההבטחות שהבטיחנו, בי נשבעתי יצא מפי צדקה [ישעיה מה, כג]. כל אלה הם משפטים ברורים ושרשים גלויים והוכחות קיימות שהקב"ה לא ישנא אותנו, לא יסיר מעלינו שם בנים, לא כשירצה בנו ולא כשיכעס עלינו, לא כשנאמין בו ולא כשנסור ממנו, כמו שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם [דברים יד, א], בני בכורי ישראל [שמות ד, כב], בנים לא אמון בם [דברים לב, כ], בנים משחיתים [ישעיה א, ד], בנים סכלים [ירמיה ד, כב]. והבטיחנו שנהיה לרצון לפניו, כמו שנאמר יאמר להם בני אל חי [הושע ב, א], כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכורי הוא [ירמיה לא, ט]. והרבה כיוצא בזה.

(אגרת הנחמה לר' מימון אבי הרמב"ם)

בזמן דור המדבר אשר ראו ימין ה' רוממה עושה חיל וגדולותיו וגבורותיו, בודאי אין תימה אשר עבדוהו באמת ובלב שלם, מאחר שהיה יורד עליהם אש מן השמים יראת ה' ואהבתו על ידי ראותם נפלאותיו בעליל, לכן הגם שהיתה עבודתם בשלימות וביתר שאת, לא היתה חשובה כל כך, כי החוש נותן למי שרואה גדולת ה' ומלכותו כמותם שיקבל עליו עול העבודה מפני אדון האדונים, לכן נקרא היחוד פנים באחור, וכתוב לכתך אחרי. ומה שכתוב [ירמיה ב, ב] זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך, היינו כמו שאמרו במדרש [מכילתא בשלח ויהי ג] שהלכו ששים ריבוא למדבר עם נשים וטף על אמונתם ולא שאלו מי יתן לחם ומים וכל הצטרפות לריבוי עם

כזה ועוברות ומניקות וטפם. ואף על פי כן אחר כך במדבר אחרי ראותם הנפלאות, נקרא יחוד פנים באחור. אבל אחר כך בדורות אחרונים וכל מה שכבוד ה' הסתיר דבר יותר ואין נראה אומץ ידו ונפלאותיו, ואף על פי כן מתחזקת כנסת ישראל ומתדבקת ביוצרה ומקבלת עול מלכותו ולא תפנה אל רהבים ושטי כזב, בפרט בחורבן ומצור ומצוק, יוכל להיות כי עבודתם נקרא בשם יחוד פנים בפנים.

(עבודת ישראל, לראש השנה)

ובוודאי צריך האדם מאד להשתדל בהמדרגה ראשונה להתבונן בכל הנפלאות וטובות והשגחה עליונה מה שהשי"ת עשה בכל העולם. ואלו הן מה ששתלם בטבע ומה שלמעלה מהטבע כמו נסים של יציאת מצרים וקריעת ים סוף והמן והבאר לדור המדבר. ואחר כך בימי יהושע והשופטים והמלכים על ידי זעקת בני ישראל ועל ידי הנביאים ובימי רבותינו חז"ל, הן לכלל ישראל והן לפרטם. וכן רוב ניסיו שכל דור ודור אשר נתקיים בנו ואף גם זאת בארץ אויביהם וכו', והן הן גבורותיו והן הן נפלאותיו. ואופן הנסים מהבחינה השלישית שהשי"ת מסבב סיבות מאות ומכמה דורות הקודמים בכדי שיתלבש השגחתו אשר היא למעלה בתוך התלבשות הטבע. ורוב נסים שבגלות הם ע"י בחינה הזו. וזהו מאמר הכתוב [דברים לא, יח] ואנכי הסתר אסתיר ואף על פי כן "פני ביום ההוא". והבחינה הזאת יכול כל איש נלבב להבחין בענין השגחה אצל עצמו ובני ביתו גם כן.

(יסוד העבודה ח"ב פ"ד)

והשי"ת הפליא נסיו מ' שנה במדבר במן ובאר וענני כבוד ויציאת מצרים וקריעת ים סוף ובכל הנפלאות אשר עשה בקרבינו, וכתוב עד אנה לא יאמינו לי וכו', ואח"כ ליהושע ושופטים וע"י נביאיו וחז"ל, ומקיים אותם בגודל השגחתו עלינו בגלות בין זאבים טורפים שה אחת קטנה, וכבר נתחלפו וכלו כל זה, וגבי ישראל כתיב לא מאסתים וכו', וכן השם עינו בבינת השגחה פרטיות אשר עושה תמיד עם כל אחד ואחד לפי האמנתו בהשגחה ברוחניות ובגשמיות, כמחז"ל בתנא דבי אליהו שנעשה עם כל אדם מישראל נסים בכל יום כפליים כיוצאי מצרים, כל אלו הדברים ישימם אל לבו.

(יסוד העבודה מכתב כד)

הרבי ר' בונם מפשיסחא זי"ע, אמר בסליחות אחרי כל סליחה ד'מי שענה', שיש לו 'מי שענה' על עצמו. היינו: מי שענה לבונם בכל עת, הוא יעננו עכשיו גם כן. ואף שלא נאמר בסליחות ה'מי שענה' על עצמו, הוא משום דלא צרכינן לכתבו. כי כל איש, אחרי שמחשב ה'מי שענה' לאברהם אבינו בהר המוריה וכו', ומי שענה ליצחק וכו', יש להוסיף בסוף, גם 'מי שענה' על עצמו מכל העתים שעברו.

(מאמרי שמחה אות ל"ח)

ופרשה זו [ויחי] סתומה, וחז"ל נתנו טעמים מפני מה פרשה זו סתומה, וכולם דברי אמת. ויש לומר גם כן טעם לסתימתה, כי באמת הענין הזה שיושלם יעקב בקדושתו דייקא במצרים ולא בארץ. ושיתגלה ויגיע לעולם כלל הכנסת ישראל נפשות קדושות מוכנים לקבלת התורה דייקא בחוץ לארץ ולא בארץ. ושיהיה גמר הבריאה גם כן במקום הזה, הם ענינים סתומים ונעלמים משכל האדם להבינם.

ואמרו [ריש תורת כהנים] מה היו הפסקות משמשות, ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה. ומאשר הענין הזה עמוק מאד שאין בשכל האדם להתבונן, לזאת היא סתומה. ועל כל פנים מרמז לנו בענין הזה שלא ימס לבבנו מאשר אנחנו בעקבתא דמשיחא ובכל דור הנפשות מתקטנים ואיך נזכה להגאולה. כי רואים אנחנו מה שקרה לאבותינו בגלותם, ודייקא בגלות הגיעו לכל הקדושות, כי כן רצון ה' יתברך. ושמעתי בשם הרב הקדוש מפרשיסחא זצ"ל שאף שהנפשות מתקטנים בכל דור, מכל מקום הנקודה שבלב נטהר בכל דור ודור יותר.

(פרי צדיק ויחי אות א)

הקישו שלשה קלי עולם לשלשה אבירי עולם, ללמד שבית דינו של גדעון ושל שמשון ושל יפתח שקולים כנגד משה ואהרן ושמואל, ולא עוד אלא שסמך [הגדולים] מכאן ומכאן והקלים באמצע, הקיש קלים כשמתכוונים לשם שמים לצדיקים. **לפי שאצל הקב"ה לב שאינם פקחים בדורות אחרונים, כלב פקחים שהיו בדורות ראשונים.** שאם לא תאמר כך יוכל כל דור לומר למה לא נבראתי בימים הראשונים שהיו חכמים גדולים והייתי לומד תורה הרבה, אומר לו מה איכפת לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים, ולא ישב בטל אלא יהגה בכל עת שיכול אע"פ שאין לבו חריף כל כך.

(ספר חסידים סימן תתקמה)

אנו חותמין בה גואל ישראל, להורות כי בכל עת ובכל שעה גואל אותנו מיד חזק ממנו, ועושה עמנו נסים ונפלאות כקריעת ים סוף ושאר הנפלאות בהעמידנו בגלותינו, כמו שייעד [ויקרא כו, מד] ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם, ואין אנו מכירים בנפלאות שעושה עמנו בכל יום ובכל עת ובכל שעה, כמו שאמר דוד [תהלים קלו, ד] לעושה נפלאות גדולות לבדו, ואמרו חז"ל [נדה לא ע"א] במלת לבדו, שאין בעל הנס מכיר בנסו.

(צדה לדרך מאמר א' כלל א' פל"ו)

גואל ישראל, לשון הווה, כי הוא לעולם גואל ישראל בכל דור, כל זמן שישראל מפוזרים בין האומות, אינו מניחם להשתקע ביניהם חס ושלום.

(היעב"ץ בסידור שערי שמים)

בברכת הודאה, יתן לה' שבח על נפלאותיו, כי אין בעל הנס מכיר בנסו [נדה לא ע"א], ובכל יום יקרה לאיש הישראלי נסים רבים ואין מרגיש, כדכתיב [תהילים קלו, ד] לעושה נפלאות גדולות לבדו, הרצון כי הקב"ה מכיר בנפלאות ונסים ואין בן אדם מכיר. ולולי נסי ה', כבר ח"ו תמנו לגוע, כי כל שרי מעלה ומזלות רקיע לוחמים נגדינו, כדכתיב [שם נו, ג] רבים לוחמים לי מרום.

(יערות דבש ח"א דרוש א)

העושה מצוה בעת הזאת, הוא סמך אל השכינה וכו'. ואדרבה, שכרו יותר גדול. והעד על זה, בת מלך בהיותה יושבת בהיכל אביה המלך, ואחד מעבדיה יעשה לה איזה עבודה, ודאי תשלם לו שכר. אבל לא שכר כל כך כמו שאם תהיה חוץ להיכל המלך בדוחק ובגלות, ואם העבד יתן לה אז, אפילו דבר קל כמו עשב לח להבריא נפשה, הוא חשוב בעיניה מכל אילי נביות אשר היה בעת הממשלה.

כי העבודה זו המועטת בזמן הזה, הוא יותר חשוב מכל אילי נביות שהיו בזמן בית המקדש קיים.

(חסד לאברהם, אזולאי, עין כל נה, כב)

הגלות ענין הכרחי אל האמונה שאינה ניכרת רק בגולה, כענין שארז"ל כי במקדש היו עונין בשכמל"ו אחר כל ברכה וברכה, ובגולה היו עונין אמן. והטעם, כי במקדש ראו עין בעין כי יש אלקים בישראל, ע"י הניסים המפורסמים אשר הפליא ה' לעשות לעמו דבר יום ביומו, ועל זה היו מברכין את המלך הגדול ב"ה בבית מלכותו על שם כבוד מלכותו, אבל בגולה אשר אין לנו לא נביא ולא חוזה, ועם ה' ניתן להרג ולשבי ולביזה, והגוים מרקדים בהיכלו, והחזן עומד ומברך ברכת אתה גבור ואיה גבורותיו, והעם עונה אמן, אע"ג שהחוש מעיד היפך זה, וזהו ודאי עיקר האמונה, ולפי שצרות הגלות כל יום קשה מיום שלפניו, על כן מתחדש האמונה אצלנו כל יום ויום, וזש"ה [איכה ג, כג] חדשים לבקרים רבה אמונתך.

(ספר החיים לאחי המהר"ל, ספר גאולה פ"ג)

אין בעל נס מכיר בניסו הנסתרים, שהם עקרי הניסים הנעשים לנו בכל דור ודור מיום היותנו על פני האדמה שאנו מתנהגים עם ניסים נסתרים, כי אין פלא כלל בקריעת יום סוף ומכת מצרים, ומי שאמר לשמן וידליק יאמר לחומץ וידליק, אבל להנהיג הכל על סדר מערכת השמים בלי שום שינוי יוצא מגדרו של עולם ולסבב סיבות להטיב לנו כאשר אנו רואים בעינינו, ואלו פינו מלא שירה כים וכו' אין די באר להודות ולהלל להשי"ת על כל הטוב, והם יותר מניסי מצרים.

(חתם סופר דרשות ח"ב עמוד רמד)

טעם לאריכות הגלות, שאדרבה לטוב לנו ולרחמים גדולים ומעלות אין מספר לעתיד, כי הנה ראה הקב"ה שישראל מקיימים התורה והמצות בגלותם בטורח גדול ובהוצאות גדולות לכל מצוה ומצוה, ועכ"ז אין ישראל בועטים ומוסרים נפשם, כדי שלא לעבור, וסובלים עול המצות בכפלים מרוב הסייגים וגדרים שנתרבו, כי נתמעטו הלבבות ואין מבין, וכדי שלא ליכשל בא חומרא על חומרא וסייג על סייג, וכל אחד מישראל שוקד ומחמיר עוד על עצמו, וכל זה מורה על הדביקות הגדול והחזק עם הקב"ה, משא"כ בהיות ישראל על אדמתם, ומה גם שלא נכנסו אל הנסיון כמונו היום בתוך הנסיון סבלנו הכל כמדובר, וערבה לה' והאריך גלותנו, כי שמחה רבה לפני כסא כבודו על קיום מצותיו ותורותיו מתוך צער ודוחק בשמחה ובטוב לבב כדפרישית. וגזרה חכמתו הרמה להאריך הגלות לראות בחשקנו עמו ובתורתו, כי שמחה רבה לפניו להראות אהבתו עמו לכל צבא המרום במרום, ובשכר אריכות הצער, להרבות בטובות סגוליות לא נראו כמותו, ואין צר וקטרוג יכול לקטרג כיון שראו אהבתו עמו.

(שבט מוסר)

והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלוקיך שמה וגו'. הא דאמר בכל הגוים נראה לבאר כי תרגיש חסד ה' שהכין זאבים וניצלת, וגם מלחמת ה' שהגלוק בכל הגוים מסוף העולם ועד סופו מחמת זה אינם שולטין בך שלא יהיה נקראים מלכות קטוע, וזה אומר אם זה סובל יהודים תחת ממשלתו גם אני אסבול

ואחד תולה בחבירו, ואילו היה תחת ממשלת א' כבר ספו תמו ח"ו. גם ראה חסד ה' בכל הגוים אשר הדיחך, הם כלים ונאבדים, הנה עם כתיים הרומיים שגלו את ישראל מארצם כלו ונאבדו, כי באו עם גוטן והונון ויגרשו ויכלו אותם, ועם ספרדי שהיה בעזרת הרומיים ספו תמו, ובאו עמים רבים תחתם מתחילה עם גאטי ואח"כ עם ברברים ואח"כ עם גאליא. וכן עם בריטאני שהיו בסיוע טיטוס לחרוב את ירושלים, כלו וישבו תחתם עם זאקסין, וכהנה בכל האומות, ומכל שכן בבל ויון שבאו תתריים מזרע אטמן ויגרשו, וא"כ לא נתקיים גוי. וישראל תחת ממשלתם בגולה ולא נשתנה אומתם והם זרע עמוסים, וא"כ זהו לאות ופלא, וזהו תשוב אל לבבך.

(הגה"ק רבי יהונתן אייבשיץ, תפארת יהונתן פ' נצבים)

כי גואל חזק אתה, היינו חזק לעשות חוץ לטבע, ויתן אדם ללבו, **כי בכל יום נעשית גאולה**, וקב"ה שומע תפלות ישראל ובפרט תפלת רבים דאינה נמאסת, רק בכל יום עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם, והיא הגאולה הנעשית בכל יום ורגע, כמאמר דוד [תהלים עא, יא] אלהים עזבו רדפו ותפשוהו כי אין מציל, ובכל יום עת צרה ליעקב ח"ו לאבד שם ישראל וזכר יעקב, ובתפלתנו ה' מרחם עלינו ומפיר עצתם וגואל אותנו מידם, ואין לאל ידם לעשות כליה ח"ו בישראל, כהבטחת הבורא ית' שמו הנאמן בבריתו. ולכך קבעו מטבע גואל ישראל לשון הוה, ולא יגאל לשון עתיד, ולא גאל לשון עבר, רק גואל לשון הוה, שבכל יום גואל פודה ומציל.

(יערות דבש ח"א דרוש א)

כי נתבונן, איך היתה כזאת, שזה קרוב לאלפים שנה שכחנו כל טוב בעו"ה ועדיין לא נשכח, ועדיין עפעפינו יזלו מים, מה שלא אירע כן לכל אומה ולשון, אשר נאבדו מתוך הקהל, שכחו זכר טובתם, ולא בכו בכה רב כמונו בני ישראל. אבל הענין, כי זה נחמה גדולה שאין מקבלין תנחומין על החי, משא"כ מת גזירה שישתכח מן הלב, לכן כל האומות שאין להם תקוה לחזור למה שנאבד מהם לכן נשכח זכרם מפיהם, אבל אנו בני ישראל, שמקוים ומצפים ליום שעתיד הקב"ה לירד למטה וחומת אש סביבו, וחסידינו יחיו ויראו וישבעו מטובו, על כן אין מקבלין תנחומין על החי. נמצא שזה האבל לנו לנחמה גדולה, על כן ט' באב מועד גדול, כי בו נדע ונשכיל שעתידים אנו לחזור לקדמותינו כימי נעורינו.

(חתם סופר, דרשות ח"ג פד ע"א)

האמת יורה דרכו כשם שרבו והרבה עבודת ה' בבית מקדשו, הרבה יותר עובדים ה' ומראים חבתו, בהיותנו מפוזרים גולים וסורים, סובלים מה שסובלים, ואם שכחנו שם אלקינו, הלא אלקים יחקור זאת כי הוא יודע תעלומות לב.

(חתם סופר, דרשות ח"ב של"ט ע"ב)

ותאמר מי ילד לי את אלה ואלה מי גידל, כי הוא דבר פלא גדול ועצום ונורא על קיום שה אחת בין ע' זאבים זה זמן רב, ובכל יום ויום עומדים עלינו לכלותינו, וככפירים שואגים לטרף ומי יאמר להם מה תעשה, ובאמת הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו, כמו שאמרו חז"ל [יומא ס"ט ע"ב] בביאור שלכך החזירו עטרה ליושנה